

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 378 (091) (575.3)

ТКБ: 74.200+74.58 (2 тоҷикӣ)

X-68

ХОЛОВ ШЕРАЛИ ИБОДУЛЛОЕВИЧ

**САҲМИ ДОНИШГОҲҶОИ РАВИЯИ ТЕХНИКИИ ҶУМҲУРИИ
ТОҶИКИСТОН ДАР ТАЙЁР НАМУДАНИ КАДРҶО
(СОЛҶОИ 1991-2016)**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD),
доктор аз рӯйи ихтисоси 6D020300 – Таърих
(6D020301 – Таърихи ватанӣ)

Душанбе-2024

Диссертатсия дар кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода шудааст.

Роҳбари илмӣ:

Расулиён Ҷаҳҳор Расул – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Муқарризони расмӣ:

Абдуллоев Маҳмуд Холович – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ

Раҳимова Шаҳноза Каримовна – номзоди илмҳои таърих, Сардори раёсати илм, инноватсия ва робитаи байналмилалӣ Донишкадаи кӯҳию металлургии Тоҷикистон

Муассисаи пешбар:

Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ

Ҷимояи диссертатсия “_____” _____ соли 2024 соати _____ дар чаласаи Шурои диссертатсионии 6D.KOA-073. барои ҷимояи диссертатсияҳо ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисос, ки дар назди Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров (735700, ш. Хучанд, к. Мавлонбековҳо, 1) амал мекунад, баргузор мегардад. Бо диссертатсия ва автореферати он дар Китобхонаи илмӣ Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров (735700, ш. Хучанд, хиёбони Исмоили Сомонӣ, 224) ва сомонаи расмӣ Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи академик Бобочон Ғафуров (www.hgu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи “_____” _____ с. 2024 тавзеъ шудааст.

Котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
номзоди илмҳои таърих

Исамитдинов Ж.Б.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқ. Омӯзиши амиқи таҷрибаи таърихии донишгоҳу донишкадаҳои самту равияи техникийи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва низоми оmodасозии кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ дар шароити дигаргуниҳои рӯзафзуни талаботи бозори меҳнат дар дохили кишвар, минтақа ва ҷаҳон барои беҳбудии сифати таҳсилот, рушди истеҳсолоти дохилӣ ва афзоиши рақобатпазирии бахшҳои гуногуни иқтисоди мамлакат масъалаи муҳими таҳқиқнашуда арзёбӣ мешавад.

Бо пешрафти илму техника талабот ба ихтисосҳои техникӣ бештар гашта, теъдоди донишгоҳу донишкадаҳо ва ихтисосҳои техникӣ дар тамоми кишварҳо рӯ ба афзоиш дорад. Зеро ҳар як давлат сайёу талош меварзад, ки барои таъмини амнияти иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва низомии худ аксаран мутахассисони заруриро дар дохили қаламрави худ омода созад. Махсусан, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон афзоиши шумораи донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ баъд аз истиқлоли давлатӣ ба вуқӯ пайваст. Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз аввали солҳои соҳибистиқлолӣ ба ин масъала тавачҷуҳи хосса зоҳир намуданд. Ба андешаи Пешвои миллат, «талаботи ҳаёт, робитаҳои сиёсӣву иқтисодӣ ва иҷтимоӣву фарҳангии кишвари соҳибистиқлоламон аз ҳар як толибилм тақозо мекунад, ки бо донишҳои замонавӣ мусаллаҳ гардад, барои рушди инноватсионӣ ва рақобатпазирии кишвари худ талош варзад»¹.

Бояд гуфт, ки пас аз соҳибистиқлол гардидани Тоҷикистон, мутаассифона, ҷумҳурии мо ба ҷанги таҳмилӣ кашида шуд, ки он ба соҳаи маориф, хусусан муассисаҳои таҳсилоти олиӣ касбии самти техникӣ низ бетаъсир намонд. То замони истиқлол талабот ва тайёр намудани кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ ба таври ба худ хос сураи мегирифт ва мутахассисони ҷавон ба кор таъмин мегардиданд. Боиси таассуф аст, ки дар замони даргириҳои дохилӣ бо кӯч бастанӣ бархе аз мутахассисон ба мамолики дигар пойгоҳи моддӣ-техникии донишгоҳҳо низ заиф гардид, ки ин ҳол ба вазъи оmodасозии кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ таъсири манфӣ расонид. Аниқтараш, дар баъзе соҳаҳо занҷири интиқоли мактаби дониш аз устод ба шогирд то андозае гусаста гардид. Дар ҷунин шароити нобасомон аксар муассисаҳои таълимии соҳаҳои техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз раванқ бозмонданд ва ҳоло масъулин талошдоранд рушди ин соҳаро ба сатҳи пешрафти кишварҳои мутамаддин наздик расонанд, ки ин равандро дар забони илм «таъқиби илмӣ» меноманд.

Хушбахтона, пас аз ба охир расидани ҷанги шаҳрвандии таҳмилӣ дар низоми таълиму тарбия, махсусан, дар шеваи оmodасозии кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ тағйироти ҷиддие ба амал омад, ки он то андозае ба фазои бозори меҳнат ва корофаринӣ таъсири мусбат гузошт. Дар ин замина, тавассути Ҳукумати ҷумҳурӣ баҳри ислоҳи камбудию норасоии соҳаи маориф ва рушди ботадричи маблағгузориҳои соҳаи ҷандин санади меъёрӣ-ҳуқуқӣ ба тасвир расид. Ба вижа, таҳия ва мавриди амал қарор гирифтани «Барномаи рушди илмҳои

¹ Суханронӣ ба муносибати Рӯзи дониш дар Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/616> (санаи мурочиат: 15.10.2023).

дақиқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2005–2008» муҳимтарин иқдом доништа мешавад, ки баҳри инкишофи минбаъдаи илмҳои табииву риёзӣ дар мамлакатамон ва рушди нерӯи зеҳнии хонандагон шароити мусоид фароҳам овард.

Қарорҳои Ҳукумати кишвар ва дигар санадҳои муҳими соҳавӣ, ба хусус дар самти таълим, тарбия ва илм дар маҷмуъ ба пешрафти соҳаи маориф, илмҳои техникӣ ва шикасти тафаккури қолабӣ дар кишвар заминаи устувор гузоштанд. Ҳамзамон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити рушди ҷаҳони мутамаддин баҳри таъмини ҳамбастагии илм ва истехсолот чанд барномаи нав қабул кард, ки ин иқдом барои таъсиси ниҳодҳои фарогири иқтисодӣ мусоидат намуд.

Мубрамаи ва зарурати омӯзиши мавзуи мазкур дар нуктаҳои зерин низ асоснок карда мешавад:

Якум, дар таърихнигории ватанӣ таҳқиқи таърихи таҷрибаи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ кишвар аз мадди назар дур мондааст. Имрӯз вобаста ба рушди ҷомеа паҷуҳиши таърихи фаъолияти донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ амри воқеист. Зеро таҳлили бурду бохти ин соҳа дар 25 соли истиқлол ба мо имкон медиҳад, ки инкишофи таҳсилоти олии касбии равияҳои техникӣ дар кишвар вобаста ба сатҳи пешрафти ҷаҳони муосир ба таври муқоисавӣ нишон диҳем.

Дуюм, омӯзиши хусусияти вазъи кунунии низоми маориф, таҷрибаи иҷтимоӣ ва иқдоми мактабсозии ходимони илмӣ, дурнамои рушди корҳои илмӣ – тадқиқотӣ, пешрафти нирӯҳои зеҳнӣ таҳсилоти олии техникӣ дар донишгоҳҳо ва сатҳи татбиқи меъёри асосии пешрафти таълими улуми техникӣ мутобиқи принсипи «Таълим – Илм – Истехсолот»;

Сеюм, таҳқиқи комили таърихи таҷрибаи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ дар самти омодагии мутахассисони муҳандисӣ – техникӣ ва татбиқи ислоҳот дар донишгоҳу донишкадаҳои самту равияи ихтисосҳои техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

Чорум, коркарди тавсияҳо баҳри мукамалсозии низоми таҳсилоти донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ бо назардошти талаботи бозори дохилӣ, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ ва рушди технологияи замони муосир.

Сатҳи омӯзиши мавзӯ. Таърихи маорифи кишвар дар замони истиқлол аз ҷониби олимону муҳаққиқони соҳа мавриди баррасӣ қарор гирифта, дар ин хусус чандин мақола, асар, монография ва рисолаҳои номзадӣ нашру дифоъ шудаанд¹. Дар ҷунин китобу рисолаҳо ва мақолаҳои ба таърихи паҳлуҳои

¹ Атакуллаев, У.И. Развитие общего образования в Республике Таджикистан в период независимости: 1991-2005 гг. [Текст]: дисс... канд. пед. наук / Атакуллаев Усмон Исмаилович. – Душанбе, 2010. – 146 с.; Курбанов, А.Ш. Реформирование института образования в условиях трансформации таджикского общества [Текст]: дисс... д-ра. филос. наук / Курбанов Абдурахмон Шерович. – Душанбе, 2011. – 260 с.; Лутфуллоев, М. Истиқлолияти Тоҷикистон ва масъалаҳои тарбия [Матн] / М. Лутфуллоев. – Душанбе, 2001.; Ҳамон муаллиф: Маорифи Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиқлолӣ [Матн] / М. Лутфуллоев. – Душанбе, 2006.; Нуъмонова Г. Система образования в трансформирующемся таджикском обществе. – Дисс... канд. пед. Нуъмонова, Г. Система образования в трансформирующемся таджикском обществе [Текст]: дисс... канд. пед. наук / Нуъмонова Гулчехра. – Душанбе, 2011. – 128 с.; Раҳмонов, А.А. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.А. Раҳмонов, А.Б. Расулов, К.Ф. Қодиров, Х.С. Афзалов. – Душанбе, 2011. – 184 с.; Хусейн-заде, М.

гуногуни низоми маорифи замони соҳибистқлолӣ таҳлилу баррасӣ гардида, мушкилоту монеаҳо, инчунин дастовардҳои навини маорифи кишвар шарҳу тавзеҳ ёфтаанд. Аммо, таърихи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва саҳми онҳо дар омода кардани мутахассисони маҳаллӣ дар таърихнигории ватанӣ аз масъалаҳои камтаҳқиқшуда ба ҳисоб меравад. Мутаассифона, дар доираи ин мавзӯ то ба имрӯз дар шакли том таҳқиқоти комиле сурат нагирифтааст. Вале дар хориҷи кишвар масоили назариявии мавзуи таҳқиқшаванда ҳамачониба баррасӣ гардидааст¹. Новобаста аз камшумор будани пажӯҳишҳо онҳоро метавон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кард:

Ба гурӯҳи якум китоб, мақола ва суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон² шомил мегарданд, ки дар онҳо доир ба масъалаи маориф, илм ва раванди оmodасозии мутахассисони ватанӣ маълумоти саҳеҳу фаровоне маҳфуз аст.

Ба гурӯҳи дуюм таҳқиқотеро шомил намудем, ки онҳо бевосита ба таърихи донишгоҳу донишкадаҳои олии кишвар бахшида шудаанд. Аввалин муҳаққиқе, ки дар панҷсолаи аввали замони истиқлол ба таҳқиқи муассисаҳои таҳсилоти олии кишвар шуруъ кардааст, С. Абдуллоев³ мебошад. Муҳаққиқ таърихи таъсис, раванди таълиму тарбия ва фаъолияти илмию таҳқиқотии муассисаҳои таҳсилоти олии кишварро дар замони шуравӣ ва оғози соҳибистқлолӣ мавриди баррасӣ қарор додааст.

Муҳаққиқи дигаре, ки ба масъали мазкур бештар тавачҷуҳ намудааст, А.А. Шарипов⁴ мебошад. Ӯ ибтидо масоили равобитаи байналмилалии мактабҳои олии кишварро то панҷ соли аввали замони истиқлол омӯхта, сипас доир ба

Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2000гг.) [Текст]: дисс...канд. истор. наук / Хусейн-заде Малика-Бону Отахоновна. – Душанбе, 2002. – 176 с. ва ғ.

¹ Строецкая, Е.В. Динамика институциональной модели университета в условиях социокультурных изменений [Текст] / Е.В. Строецкая // Вестник СПбГУ. – 2015. – Вып.3. – С.142-150.; Пономарева, О.Н. Роль современных моделей университетов в формировании человеческого капитала [Текст] / О.Н. Пономарева // Региональная общественная организация «Центр инновационных технологий и социальной экспертизы». – 2019. – №5. – С.344-353.; Степанова, С.Н. Трансформация «идеи университета» в эволюционирующем образовательном пространстве [Текст]: дисс... канд. филос. наук / Степанова Светлана Николаевна. – Томск, 2010. – 152 с.; Белая, Г.В. Управление образовательным процессом в педагогическом университете: теория и практика [Текст]: дисс... д-ра пед. наук / Белая Галина Викторовна. – Оренбург, 2002. – 382 с.; Карпов, А.О. Университет 3.0 - социальные миссии и реальность [Текст] / А.О. Карпов // Социологические исследования. – 2017. – №9. – С.114-124.; Шаповалов, В.Ф. Основы философии. От классики к современности [Текст]: учебное пособие для вузов / В.Ф. Шаповалов. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. – 576 с.

² Раҳмон, Э. Роҳнамои маориф [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2011. – 152 с.; Ҳамон муаллиф. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2009. – 334 с.; Ҳамон муаллиф. Низоми соҳаи маориф асоси рушди ҷомеа аст [Матн] / Э. Раҳмон // Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. – Душанбе, 2006. – С.3-35.; Ҳамон муаллиф. Фарҳанг ҳастии миллат аст [Матн]: суҳанронии Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат (20-уми март соли 2011) / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2011. – 37 с.

³ Абдуллоев, С. Высшая школа Таджикистана (1931-1991) [Текст] / С. Абдуллоев. – Худжанд, 1995. – 280 с.; Ҳамон муаллиф: Учебные заведения Худжанда [Текст] / С. Абдуллоев. – Худжанд, 1995. – 64 с.; Ҳамон муаллиф: Из таърихи ташаккули мактабҳои олии дар Тоҷикистон [Матн] / С. Абдуллоев. – Хучанд, 1997.

⁴ Шарипов, А.А. Высшее образование Таджикистане (1971-1991 гг.) [Текст] / А.А. Шарипов. – Душанбе: «Шарки озод», 1995. – 107 с.; Ҳамон муаллиф: Шарипов, А.А. Исторический опыт подготовки специалистов в системе высшего образования Таджикистана (1946-1995 гг.) [Текст] / А.А. Шарипов. – Душанбе: «Дониш», 2000. – 240 с.; Ҳамон муаллиф: Шарипов, А. Таърихи мактаби олии Тоҷикистон (1946-1995) [Матн] / А. Шарипов. – Хучанд, 2002. – 235 с.; Шарипов, А. Муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон [Матн]: воситаи таълимӣ барои омӯзиши курси махсус / А. Шарипов. – Душанбе, 2008. – 124 с.

таърихи донишгоҳҳои олиии кишвар баррасиҳо анҷом додааст. Масоили меҳвари таҳқиқоти муҳаққиқи мазкурро омода кардани кадрҳои баландсавб, таҳкими пойгоҳи моддӣ-техникӣ ва корҳои илмӣ-таҳқиқотии донишгоҳҳои олиии кишвар то соли 1995 фарогир аст. Дар ин давра донишгоҳу донишқадаҳои равияи техникӣ, ки дар ҷумҳурии Ҷамоҳири Тоҷикистон, номбурда ба таври возеҳу рушан бо овардани далелҳои муътамад таҳқиқ намудааст. Аммо марҳалаҳои баъдии рушди донишгоҳу донишқадаҳои равияи техникӣ кишвар дигар таҳқиқ нашудаанд.

Масъалаи ривочу раванқи маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар маҷмуаи илмӣ «Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият»¹ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ин маҷмуа бо суҳанронии сарвари мамлакат дар мулоқот бо кормандони соҳаи маориф (22 декабри соли 2005) оғоз гардида, дар маҷмуъ 17 мақоларо дар самти рушд ва мушкилоти маорифи кишвар баррасӣ намудааст. Ҳангоми таълифи мақолаҳо муаллифони дар баробари таҳлили вазъии маориф, норасоию камбудии талошҳои ҳукумати ҷумҳуриро ҷиҳати барқарор намудани зерсохтори соҳа, беҳтар кардани сифати таълим ва наشري маводи таълимӣ барои ҳамаи зинаҳои маорифи кишвар то соли 2006 мавриди назар қарор додаанд.

Тадқиқатгарон А.А. Раҳмонов, А.Б. Расулов, Қ.Б. Қодиров, Х.С. Афзалов² асари дигаре бо унвони «Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба таърихи расониданд, ки таърихи маорифи тоҷикро аз замонҳои қадим то соли 2011 мавриди таҳқиқу омӯзиш қарор додаанд. Дар асари зикргардида ба таърихи маорифи халқи тоҷик то андозае тавачҷуҳ зоҳир шуда, боби сеюми он ба нашьуномаи маориф дар замони соҳибистиклолӣ бахшида шудааст, ки дар он низоми таҳсилоти олии раванди таълиму тарбия, инчунин дастовардҳои давраи навини маорифи тоҷик нишон дода шудааст.

Асари дигаре, ки ба мавзӯ наздиктар аст, «Рушди маориф ва илм дар солҳои соҳибистиклолӣ»³ буда, он ба масоили маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1991 то соли 2016 бахшида шудааст.

Бояд гуфт, ки таҳқиқоти дигаре, ки дар он доир ба Донишқадаи технология ва менеҷменти инноватсионӣ дар шаҳри Кӯлоб ва Донишқадаи энергетикӣ шаҳри Бохтар маълумоти муҳтасар ҷой дорад, рисолаи номзадии Алишери Амирхон⁴ мебошад. Ӯ дар рисолаи илмӣ худ ба таърихи ташаккул ва таҳаввули донишқадаҳои мазкур диққат дода, доир ба шароит ва шумораи донишҷӯёну омӯзгорон баррасие анҷом додааст. Ҳамзамон, А. Раҳмонов⁵, Қ.

¹ Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият [Матн]. – Душанбе, 2006. – 266 с.

² Раҳмонов, А.А. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.А. Раҳмонов, А.Б. Расулов, Қ.Ф. Қодиров, Х.С. Афзалов. – Душанбе, 2011. – 184 с.

³ Рушди маориф ва илм дар солҳои соҳибистиклолӣ [Матн]. – Душанбе, 2016. – 138 с.

⁴ Амирхон, А. Ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон дар солҳои истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1991-2016) [Матн]: дисс... номз. илм. таърих: 07.00.02 / Алишери Амирхон. – Данғара, 2022. – 156 с.

⁵ Раҳмонзода, А. Ислоҳот ба рушди маориф мусоидат намуд [Матн] / А. Раҳмонзода. – Душанбе, 2009. – 64 с.; Ҳамон муаллиф: Маориф дурномаи нек дорад [Матн] / А. Раҳмонов // Тоҷикистон. – 2007. – №1. – С.4-6.; Ҳамон муаллиф: Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар инкишофи соҳаи маориф [Матн] / А. Раҳмонзода. – Душанбе, 2006. – 144 с.; Ҳамон муаллиф: Рушди маориф – омили пешрафти мамлакат [Матн] / А. Раҳмонзода. – Душанбе, 2014. – 262 с.

Расулиён⁶, Ф. Раҳимов¹, Н. Ёрмандӣ², Фарзонаи Ф.³ ва дигарон дар пажӯшишҳои худ ба ин масъала то андозае мароқ зоҳир намудаанд.

Ба гурӯҳи сеюм асарҳоеро дохил намудем, ки онҳо бевосита ба муносибати ҷашни солгарди донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникаи кишвар ба таъб расидаанд. Чунин асарҳо роҷеъ ба таърихи фаъолияти Донишгоҳи технологии Тоҷикистон⁴, Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон⁵, Донишкадаи кӯҳӣ-металлургии Тоҷикистон⁶, Донишкадаи политехникаи Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи академик М.С. Осимӣ дар шаҳри Хучанд⁷ бахшида шудаанд.

Доир ба фаъолияти Донишгоҳи технологии Тоҷикистон М.Ф. Иброҳимов таҳқиқоти муҳим анҷом дода, ӯ дар бораи таърихи таъсис, инкишоф ва дурнамои донишгоҳ ба таври хронологӣ маълумот овардааст. Махсусан, аз соли таҳсили 1990–1991 то соли таҳсили 2009–2010 дар рисола вобаста ба беҳтар гардидани шароити моддӣ-техникаи донишгоҳ, афзоиши шумораи донишҷӯён, раванқ ёфтани равоити хоричӣ, табодули донишҷӯён ва ба таҷрибаомӯзӣ сафарбар кардани онҳо далелҳои ҷолиб дарҷ ёфтааст⁸.

Ба муносибати 60-солагии Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ маҷмуае ба таъб расид, ки дар он таърихи фаъолияти донишгоҳ ба таври мухтасар инъикос ёфтааст⁹. Бештари дигаргунӣҳо ва дастовардҳои муассисаи мазкур дар маҷмуа нишон дода шудааст. Қайд кардан ҷоиз аст, ки рисолаи номбурда хусусияти ҷашнӣ дошта, дар он ҳолати воқеӣ ва таърихи рушду таҳаввули донишгоҳ ба таври мукамал инъикос наёфтааст.

Роҷеъ ба пешрафти Донишкадаи политехникаи Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ дар шаҳри Хучанд асаре бо номи «Олимони донишкада»¹⁰ зери назари директори донишкада Саидӣ Дилафрӯз Раббизода нашр гардид, ки маълумоти шаш соли аввали он дар рисолаи мо мавриди истифода қарор гирифтааст.

Ба ҳамин минвол, то ҳол мавзӯ ва масъалаи ҷойгоҳи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникаи дар омодагии мутахассисон аз ҷониби

⁶ Расулиён, Қ. Таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои техникаи дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Қ. Расулиён, Ш.Холов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2023. – №6 (107). – С.200-210.

¹ Раҳимов, Ф. Мактаби оӣ: мушкилот ва зарурати ислоҳот [Матн] / Ф. Раҳимов // Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. – Душанбе, 2006. – С.95-104.

² Ёрмандӣ, Н. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар рӯйхати беҳтарин таълимгоҳҳои ИДМ [Матн] / Н. Ёрмандӣ // Ҷумҳурият. – 2015. – 21 январ.

³ Фарзонаи Ф. 7 патенти ихтирооти Донишгоҳи технологӣ [Матн] / Фарзонаи Ф. // Ҷумҳурият. – 2014. – 25 январ.

⁴ Иброҳимов, М.Ф. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон [Матн]: таърих, инкишоф, ояндабинӣ / М.Ф. Иброҳимов. – Душанбе, 2010. – С.174.

⁵ 60 сол - ин ибтидо аст [Матн]: бахшида ба 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 60-солагии Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ. – Душанбе, 2016. – 115 с.

⁶ Фозилов, М.М. Донишкадаи кӯҳӣ-металлургии Тоҷикистон [Матн]: марҳилаҳои асосии таърих / М.М. Фозилов, И.Р. Абдуллоев. – Душанбе, 2016. – 240 с.

⁷ Олимони донишкада [Матн]. – Хучанд: «Ношир», 2020. – 230 с.

⁸ Иброҳимов, М.Ф. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон [Матн]: таърих, инкишоф, ояндабинӣ / М.Ф. Иброҳимов. – Душанбе, 2010. – С.174.

⁹ 60 сол - ин ибтидо аст [Матн]: бахшида ба 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 60-солагии Донишгоҳи техникаи Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ. – Душанбе, 2016. – 115 с.

¹⁰ Олимони донишкада [Матн]. – Хучанд: «Ношир», 2020. – 230 с.

муҳаққиқони ватанӣ ба таври мукамал дар доираи як рисолаи комили илмӣ мавриди баррасӣ ва омӯзиш қарор нагирифтааст.

Робитаи рисола бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар чаҳорҷӯбаи татбиқи нақшаи дурнамои кори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба иҷро расид.

ТАВСИФИ УМУМИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки таърихи таҷрибаи донишгоҳу донишкадаҳои ихтисосҳои самту равияи техникӣ ва вазъи оmodасозии мутахассисони соҳаи муҳандисӣ-техникӣ дар 25 соли истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври мушаххас омӯхта шавад. Барои анҷом додани ин мақсад муаллифи рисола иҷрои вазифаҳои зеринро зарур мешуморад:

- мушаххас намудани ҷойгоҳи равияҳои техникӣ дар низоми таҳсилоти олии кишвар;

- таҳқиқ намудани раванди таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои нави техникӣ дар Тоҷикистон;

- баррасии таҳаввулоти пойгоҳи моддӣ-техникӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникий Тоҷикистон;

- омӯзиши дастовардҳои илмӣ-таҳқиқотии устодони донишгоҳу донишкадаҳои техникий;

- баррасии равобити илмӣ-таълимии донишгоҳу донишкадаҳои техникий Тоҷикистон бо муассисаҳои пешбари умури таҳсилоти олии кишварҳои хориҷӣ;

- мушаххас намудани сатҳи омода намудани кадрҳои маҳаллӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникий.

Объекти таҳқиқот омӯзиши шароит ва ҳолати омода кардани мутахассисони равияи муҳандисӣ-техникӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникий Тоҷикистон дар зарфи 25 соли соҳибистиклолӣ мебошад.

Мавзӯи таҳқиқот таҳқиқи таърихи таҳаввулоти донишгоҳу донишкадаҳои техникий, пойгоҳи моддӣ-техникӣ ва захираи зеҳнӣ дастовардҳои илмӣ онҳо ва ҳамзамон, вазъи оmodасозии мутахассисони муҳандисӣ-техникӣ ба ҳисоб меравад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихий таҳқиқот) фарогири солҳои 1991–2016 мебошад, яъне дар он 25 соли замони соҳибистиклолӣ баррасӣ шудааст. Дар ин давра донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникий кишвар ба таҳаввулоти азим дучор гардиданд. Давраи мавриди назарро аз лиҳози дараҷа ва дигаргуниҳо метавон ба се марҳала ҷудо кард.

1. Солҳои 1991–1997. Дар ин муддат дар кишвар ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ идома ёфт, ки ин рӯйдод боиси таназзули низоми маориф, пойгоҳи моддӣ-техникӣ ва коста гардидани иқтисодии зеҳнии донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникий гардид.

2. Солҳои 1998–2005. Дар ин марҳала паёмадҳои ҷанги шаҳрвандии таҳмили бартараф карда шуда, ба рушди низоми донишгоҳӣ ва вусъати омодагии мутахассисони равияи техникӣ заминаи мусоид фароҳам оварда шуд.

3. Солҳои 2006–2016. Ин марҳала ба таҳия ва тасдиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, стратегияву барномаҳои давлатӣ заминаи ҳуқуқӣ барои таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ кишвар мусоидат намуда, давраи сифатан нав дар ҷодаи омода намудани мутахассисони равияи техникӣ маҳсуб меёбад.

Асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ чандин принсипу услубҳои маъмули маърифатӣ дар илми муосири таърихнигорӣ – айнияти илмӣ (объективияти илмӣ), таърихият, масъалагузорӣ, муқоисаи таърихӣ, таҳлили системавӣ, сохторӣ-функционалӣ, қиёси илмӣ ва назарӣ истифода шуд.

Пойгоҳи сарчашмаиносии таҳқиқотро аз рӯи моҳият, мазмун ва мундариҷа ба як чанд гурӯҳ ҷудо намудан ба мақсад мувофиқ аст:

- Асарҳо, баромадҳо ва паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон, ки ба масоили гуногуни соҳаи маорифи кишвар бахшида шудаанд. Президенти мамлакат дар асарҳояш маорифро соҳаи калидӣ дар нашъунамои иқтисодиёт ва иҷтимоиёти мамлакат арзёбӣ намуда, мақоми онро дар сиёсати давлатӣ нишон додааст¹. Ҳамзамон, доир ба зарурияти омӯзиши фанҳои бунёдӣ ва омода кардани мутахассисони равияи муҳандисӣ-техникӣ дар баромадҳо ва Паёмҳо пайваста таъкид гардидаанд.²

- Гурӯҳи дигари манбаъҳои таҳқиқотӣ ҳуҷҷатҳои расмӣ – давлатӣ ба мисли Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи маориф, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ», Стратегияву³ барномаҳои давлатӣ⁴ ва низомномаҳо ташкил медиҳад. Махсусан, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф»⁵ ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ»⁶, ки фаъолияти соҳаҳои мухталифи маорифи

¹ Раҳмон, Э. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2009. – 334 с.

² Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/68>

³ Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://ncpi.tj/wpcontent/uploads/2020/02/%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf> (дата обращения 12.07.2023).

⁴ Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008-2015 [Матн]. – Душанбе, 2007. – 48 с.; Государственная программа подготовки педагогических кадров на 2005-2010 гг. [Текст] // Омӯзгор. – 2004. – 26 ноябр.; Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://maorif.tj/storage/Dokument's/Varnomaho/ba24a74e3d838d8f893a8dd608f28028.pdf> (санаи мурочиат: 27. 12. 2023).

⁵ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф» [Матн]. – Душанбе: Шарқи озод, 2006. – 92 с.

⁶ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ» [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://majmilli.tj/конуни-ҷт-дар-бораи-таҳсилоти-олии-кас/> (санаи мурочиат: 27. 12. 2023).

кишварро танзим менамояд, як қабати дигари манобеи таҳқиқоти рисоларо ташкил намудааст.

- Қисми муҳим ва хеле арзишманди манбаъҳои таҳқиқоти рисоларо асноду ҳуҷҷатҳои Бойгонии Марказии Давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (БМДҚТ) ташкил медиҳанд. Ҳангоми омӯзиши ҳуҷҷатҳои БМДҚТ ҳазинаи №360 мавриди истифодаи ҳаматарафа қарор гирифт.

- Дигар бахши манбаъҳои таҳқиқоти рисоларо ҳуҷҷатҳои бойгонии ҷорӣ Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ, Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон ва дигар донишқадаҳои равияи техникии кишвар ташкил медиҳанд. Махсусан, ҳисоботи солона ва нақшаву барномаҳои онҳо бештар мавриди истифода қарор гирифтанд.

- Маводи матбуоти даврӣ ва сомонаҳои интернетӣ қабати дигари манбаъҳои таҳқиқоти рисоларо ташкил додаанд, ки онҳо бо Қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, амру фармонҳои Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳисоботи донишгоҳу донишқадаҳои равияи техникаӣ, нашри мақолаҳо, суҳбату гузоришҳо, ки ба масоили таҳқиқшаванда вобастагӣ доранд.

Ба ин тариқ, дар таълифи рисолаи мазкур манбаъҳои зиёде таҳлилу баррасӣ шудаанд. Ҳадафи асосии баррасии манбаъҳои зикргардида, махсусан истифодаи ҳуҷҷатҳои Бойгонии марказии давлатӣ ва бойгонӣҳои ҷорӣ ишорашуда ба гардиши илмӣ ворид намудани маводи онҳо, ба хонанда равшан сохтани мазмун ва муҳтавои онҳо ба ҳисоб меравад.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. Таҳқиқи раванди оmodасозии мутахассисони соҳаи муҳандисӣ-техникаӣ дар донишгоҳу донишқадаҳои равияи техникии кишвар дар 25 соли замони истиқлол;

2. Мавқеи ихтисосҳои самту равияҳои техникаӣ дар низоми маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тадбирҳои ҳукумати ҷумҳурӣ чихати рушди донишҳои бунёдӣ;

3. Таъсиси донишгоҳу донишқадаҳои равияи техникаӣ дар манотиқи кишвар ва нишон додани имконияти таҳсил дар онҳо;

4. Таҳаввулоти пойгоҳи моддӣ-техникии донишгоҳу донишқадаҳои равияи техникаӣ ва дастрасии омӯзгорону донишҷӯён ба озмоишгоҳу таҷҳизоти техникаӣ дар рафти иҷрои корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таълимӣ;

5. Тавсифу татбиқи дастоварди олимону омӯзгорони донишгоҳу донишқадаҳои равияи техникии кишвар дар истеҳсолоти ватанӣ;

6. Ҳамкориҳои муштаракӣ донишгоҳу донишқадаҳои равияи техникийи кишвар дар самти таҳқиқоти илмӣ, табодули донишҷӯён, таҷрибаомӯзӣ ва такмили ихтисоси устодону омӯзгорон;

7. Сифати омода кардани мутахассисони равияи техникаӣ ва ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯ будани онҳо ;

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Бори нахуст дар доираи як диссертатсияи илмӣ таърихи таҷрибаи донишгоҳу донишқадаҳои техникаӣ ва раванди

омодасозии кадрҳои маҳаллӣ дар замони истиқлол мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифт. Муҳимтарин нағзониҳои диссертатсия:

- масоили меҳвари фаъолияти донишгоҳу донишкадаҳои техникаӣ дар низоми маорифи кишвар баррасӣ ва мушаххас гардид;

- бори аввал раванди таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои нави улуми техникаӣ дар Тоҷикистон таҳқиқ гардид;

- замина ва паёмади таҳаввулоти пойгоҳи моддӣ-техникаӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникаи Тоҷикистон баррасӣ шуд;

- дастовардҳои илмӣ-таҳқиқоти устодони донишгоҳу донишкадаҳои техникаӣ ва мушкилоту дурнамои кори онҳо мушаххас гардид;

- сатҳ ва натиҷаи равобити илмӣ-таълимии донишгоҳу донишкадаҳои техникаи Тоҷикистон бо муассисаҳои пешбари умури таҳсилоти олии дар кишварҳои хориҷӣ таҳқиқ карда шуд;

- ҳолати воқеӣ, дастоварду мушкилоту раванди омодаозии кадрҳои маҳаллӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникаӣ мавриди паҷуҳиш қарор гирифт.

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Рисола аҳаммияти илмӣ-назариявӣ ва амалӣ дорад ва натиҷаҳои он метавонад дар анҷоми корҳои илмии муаррихон, мутахассисони соҳаи маориф ва донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникаи кишвар ҷиҳати муайян намудани дурнамои омодаозии мутахассисон ёрӣ расонад. Натиҷаи таҳқиқотро метавон барои таҳияи стандартҳо, нақшаву барномаҳои давлатӣ дар самти омодаозии кадрҳои техникаӣ, таҳияи барномаҳои таълимӣ, курсҳои махсус ва маводи иловагии омӯзиш дар макотиби олии ҷумҳурӣ мавриди истифода қарор дод. Хулоса ва тавсияҳои диссертатсия барои таҳқиқи бисёр масъалаҳои мубрами таърихи маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлол ва низоми омодаозии мутахассисон муфид мебошанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Эътимоднокии натиҷаҳои тадқиқот дақиқии маълумот, кофӣ будани ҳаҷми маводи тадқиқотӣ, коркарди натиҷаҳои тадқиқот ва ҳаҷми интишорот, гузаронидани таҳқиқи эътимоднокии тадқиқот мебошанд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои тадқиқоти назариявӣ ва таҷрибавӣ манзур карда шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти илмӣ, нағзони ва натиҷаҳои он ба бандҳои шиносномаи ихтисосҳои КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи ихтисоси 6D020300 – Таърих (6D020301 – Таърихи ватанӣ) мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии довталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот дар таҳия ва асосноккунии номи мавзӯ, таҳия ва татбиқи нақшаи кор, ҷамъоварӣ ва коркарди маводи соҳавӣ, таҳлили адабиёти мавҷуда, таҳлили вазъи омодаозии кадрҳои маҳаллӣ ва иқтидори моддӣ-техникиву зеҳнии донишгоҳу донишкадаҳои техникаи кишвар зоҳир мешавад.

Тасвиб ва амалиозии натиҷаҳои диссертатсия (гузориши нуктаҳои асосии диссертатсия дар конференсҳо, ҷаласаҳо, семинарҳо ва дигар ҳамоишҳои илмӣ). Матни комили рисола дар ҷаласаи кафедраи таърихи халқи тоҷики факултети таърихи Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (**Қарори №11, аз**

18.06.2024) муҳокима ва ба ҳимоя тавсия гардид. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияи апрелии ҳайати устодони Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни (14–19 апрели 2022) ва се конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ, аз ҷумла дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (18–19 майи 2017) ва Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни (4 сентябри 2021 ва 15 ноябри 2022) баён шудаанд.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Муаллиф мазмуни асосии рисола дар 8 мақолаи илмӣ интишор намудааст. Аз ин шумора 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 172 саҳифаи матни компютерӣ таълиф шуда, аз муқаддима, 2 боб, 6 зербоб, хулоса, рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда (146 номгӯй) иборат аст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар муқаддима мубрамии мавзӯи таҳқиқ ва сатҳи омӯзиши он асоснок карда шуда, робитаи рисола бо барномаҳо (лоихаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳо, объект, мавзӯ, марҳала, макон ва давра, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, пойгоҳи сарчашмаиносӣ, нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда, навгонии илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобикати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктараби дараҷаи илмӣ, тасвир ва амалисозии натиҷаҳо, интишори натиҷаҳо, сохтор ва ҳаҷми диссертатсия нишон дода шудааст.

Боби якуми рисола «**Раванди таъсис ва таҳкими низомии донишгоҳу донишқадаҳои техникаи Тоҷикистон дар замони истиқлол**» аз се зербоб иборат аст.

Зербоби якуми боби якуми рисола «**Ҷойгоҳи равияҳои техникаи дар низомии таҳсилоти олии кишвар**» фарогири таърихи рушди илмҳои техникаи, марказҳои таълимии соҳаи техникаи, рабобити ногустастани илмҳои ҷамъиятиву техникаи, моделҳои таълимӣ, давраҳои таҳаввул ва мавқеи равияҳои техникаи дар низомии маорифи Тоҷикистон мебошад. Дар рисола дарҷ гардидааст, ки дигаргуниҳои ҷомеа дар охири асри ХХ ба фаъолияти донишгоҳҳо ва низомии таълим низ бетаъсир намонд. Дар ин радиф, муассисаҳои таҳсилоти олии равияи техникаи Тоҷикистон аз ин тағйирот дар қанор намонданд. Таҳаввулоти замони нав аз ҳар як мутахассис талаб менамояд, ки доимо дар фикри тақмили дониши худ бошад, дониш ва малакаи хешро вобаста ба замон ва макон иваз намояд. Дар ин замина, дар низомии таҳсилоти донишгоҳҳои охири асри ХХ ва аввали асри ХХI табудули донишҷӯён ба миён омад. Мутахассиси оянда дар заминаи ин шакли таълим ба ҳама навоарӣ омода мегардад. Маҳз дар ҳамин давра шумораи донишгоҳҳо дар дунё, хусусан, дар Тоҷикистон зиёд гардид ва ҳар як донишгоҳ вобаста ба талаботи бозори меҳнат ихтисосҳои бозоргир кушоданд, яъне низомии донишгоҳҳо ба модели нав гузашт, ки онро модели 3-юм ном мебаранд.

Таҳлилҳо нишон дод, ки низомии таълими донишгоҳҳои равияи техникаи кишвар ба модели 3-юм мувофиқат мекунад, вале иддае аз муассисаҳои

бонуфузи таълимии равияи техники ҷаҳон аллақай ба модели 4-ум гузаштаанд.

Ҳукумати кишвар барои мустаҳкам кардани мавқеи донишҳои техникӣ дар низоми таҳсилоти олии кишвар ва муваззаф гардонидани мақомоти дахлдори соҳа чандин санади меъёрии ҳуқуқӣ таҳия ва тасдиқ намуд. Ҳамзамон, оид ба дастгирии нерӯҳои илмӣ чорачӯӣ карда шуд.

Дар рисола зикр мешавад, ки дар заминаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ донишгоҳу донишкадаҳои олии равияи техникии кишвар стандарти давлатӣ ва нақшаҳои таълимӣ таҳия ва тасдиқ намудаанд. Аммо дар ин самт мушкилот ҷой дорад. Ба андешаи профессор Ҳ. Одиназода,¹ дар донишкадаву донишгоҳҳои равияи техникӣ бештари соатҳои таълимӣ ба фанҳои ҷомеашиносӣ ихтисос доранд. Донишчӯ – мутахассиси оянда фанҳои асосии таълимиро бо назардошти маҳдудияти соатҳои таълимӣ аз бар карда наметавонад. Мутаассифона, чунин мушкилот дар ҳамаи фанҳои таълимии низоми таҳсилоти олии кишвар ба назар мерасад.

Ҳамин тариқ, дар зербоби мазкур мавқеи равияҳои техникӣ бо назардошти гутариши моделҳои муваффақи ҷаҳонӣ дар низоми таҳсилоти олии кишвар ба таври объективӣ инъикос ёфтааст.

Дар зербоби дуюми боби якуми рисола «**Таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои нави техникӣ дар Тоҷикистон**» раванди таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ дар ҷумҳурӣ ба таври хронологӣ инъикос ёфтааст. Муаллиф бар он андеша аст, ки дар замони истиқлол Ҳукумати кишвар ба масъалаи таъсис ва ташкили донишкадаву донишгоҳҳои техникии мамлакат аҳаммияти махсус зоҳир намуда, дар як марҳалаи на чандон тӯлонӣ, аниқтараш дар 20 соли охир чандин донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон кушода шуданд. Инҳо Донишгоҳи технологии Тоҷикистон, Донишкадаи энергетикӣ Тоҷикистон, Филиали Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар шаҳри Исфара ва ғайра мебошанд.

Дар рисола дарҷ мешавад, ки дар шароити бумбасти коммуникатсионии кишвар бунёди донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ дар манотиқи гуногун имкон дод, ки доктарагон дар шаҳру навоҳии наздик ба макони истиқомат ба донишгоҳу донишкадаҳо дохил ва пас аз хатм ҳамчун мутахассиси варзида дар корхонаҳои саноатии кишвар ба кор ҷалб шаванд. Ҳарчанд таъсис ва бунёди донишгоҳу донишкадаҳои олии равияи техникӣ дар манотиқи гуногуни кишвар имкони таҳсили шаҳрвандондонро беҳтар кард, вале дар ибтидо норасоии шароити мусоиди таҳсил, заъифии пойгоҳи моддӣ-техникӣ ва дараҷаи таҳассусии ҳайати омӯзгорони ин муассисаҳои таълимии олии навтаъсис ба назар мерасид. Новобаста аз ин мушкилот, бунёди муассисаҳои олии равияи техникии кишвар ва фаъолияти мутахассисони омодакардаи онҳо дар рушди иқтисоди мамлакат муносиб аст.

¹ Сухбат бо д.и.т., профессори Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ Ҳ. Одиназода (санаи сухбат: 04.10.2023)

Ҳамин тариқ, дар зербоби мазкур мушкилоту дастоварди раванди таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникаи кишвар ба таври чашмрас таҳлилу баррасӣ гардид.

Дар зербоби сеюми рисола «**Таҳаввулоти пойгоҳи моддӣ-техникии донишгоҳу донишкадаҳои техникаи Тоҷикистон**» диссертант зикр менамояд, ки дар оғози истиқлоли давлатӣ Ҳукумати кишвар барои беҳтар кардани пойгоҳи моддӣ-техникии донишгоҳу донишкадаҳо ва шароити маишии донишҷӯён баъзе тадбирҳо андешид. Вале мутаассифона, ҷанги шаҳрвандӣ (1992–1997) ба вазъи маорифи кишвар ва шароити хуби таълим дар донишгоҳҳо таъсири номуносиб гузошт. Қариб тамоми воситаҳои таълимӣ дар донишгоҳу донишкадаҳо корношоям гардид. Ин ҳолати ногувор таъсири манфии худро ба фаъолияти минбаъдаи донишгоҳҳо ва дараҷаи азхудкунии дониши донишҷӯён расонид. Дар баробари ин, дар чунин давраи мушкилу ҳассос дар кишвар чанд донишкадаву донишгоҳҳо ифтитоҳ ёфт, ки воқеан пойгоҳи моддӣ-техникии онҳо ба меъёрҳои замони нав мутобиқ набуд.

Дар рисола таъкид мешавад, ки солҳои 1991–2016 тамоми донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникаи кишвар барои беҳтар кардани пойгоҳҳои моддӣ-техникии худ тадбир андешида, дар асоси барномаву нақшаҳои таҳрезишуда дигаргунӣ ба амал оварданд. Аз намои зоҳирӣ то васеъ намудани масоҳати муассиса, таъминот бо мизу курсӣ, компютеру принтер, тахтаҳои электрониву маводи таълимӣ, озмоишгоҳҳои фаннӣ соҳавӣ, паркҳои техникӣ ва ғайра. Аммо таҳлилҳо нишон дод, ки пойгоҳи моддӣ-техникии муассисаҳои таҳсилоти олии равияи техникаи чумхурӣ бо пойгоҳи моддӣ-техникии донишгоҳу донишкадаҳои техникаи иддае аз кишварҳои хориҷӣ қонеъкунанда нестанд. Махсусан, паркҳои техникӣ дигаргунӣ ниёз доранд. Дар робита ба ин масъала соли 2016 сардори шуъбаи илм ва инноватсияи Вазорати маориф ва илми кишвар Хуршед Зиёев иброз дошта буд, ки воқеан фаъолияти паркҳои технологӣ қонеъкунанда ва ба талаботи пайванди илму истеҳсолот ҷавобгӯ нест. Дар ин ин самт ҳанӯз мушкилот дорем. Барои рушди паркҳои технологӣ, пеш аз ҳама, маблағ зарур аст. Аз ҷониби дигар, моле, ки истеҳсол мешавад, бояд харидор дошта бошад. Албатта, дар ин паркҳо баъзе корҳо анҷом дода мешавад, аммо онҳоро наметавон навоарӣ номид¹. Ҳамзамон, дар донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ норасоии маводди таълимӣ бо забони давлатӣ, дар мисоли китобҳои дарсӣ, дастуру васоити таълимӣ ва озмоишӣ дар озмоишгоҳҳои фаннӣ ва соҳавӣ дар давраи таҳқиқ мушоҳида мегардад.

Ҳамин тавр, таҳаввулоти пойгоҳи моддӣ-техникии донишгоҳу донишкадаҳои техникаи кишвар якранг сурат намегирад. Дар ибтидои солҳои истиқлол дар донишгоҳҳо заъфи пояҳои моддӣ-техникӣ ба чашм мерасад. Аз соли 2005 ин ҷониб то андозае пояҳои моддӣ-техникии донишгоҳҳо беҳтар гардид.

¹ Фарзонаи Ф. Паркҳои технологӣ: аз сухан ба амал гузарем [Матн] / Фарзонаи Ф. // Чумхурият. – 2016. – 1 декабр.

Боби дуюми рисола «**Чойгоҳи донишгоҳу донишкадаҳои техникии Тоҷикистон дар пешрафти корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва омода намудани кадрҳои маҳаллӣ**» аз се зербоб иборат мебошад.

Дар зербоби якуми боби дуюми рисола «**Дастовардҳои илмӣ-таҳқиқотии устодони донишгоҳу донишкадаҳои техникиӣ**» мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст. Воқеан, татбиқи дастовардҳои инноватсионӣ дар истеҳсолот, рушди устувори ҷомеа ва ҳалли мусбати масоили мубрами соҳаҳои мухталифи иқтисоди кишвар ба фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ ва инноватсионии макотиби олии техникии кишвар бо ҳам тавҷам буданд буданд, онҳо дар таҳкими техникую технология бахши воқеии иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсиргузоранд.

Таҳлилҳо нишон дод, ки иқтидори илмӣ – техникий корхона, институтҳои илмӣ ва донишгоҳҳои махсуси техникий аз рӯи таҷҳизоти озмоишгоҳҳо, сармоияи иқтисодӣ, кадрӣ, сатҳи ташкилӣ ва суръати ба бозор пешниҳод намудани маҳсулоти тайёр муайян мешавад¹.

Бояд гуфт, ки дар ҳамаи донишгоҳу донишкадаҳои техникий кишвар корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ суръати хуб ва натиҷаи таҳқиқоти донишмандону пажӯҳишгарон патенту шаҳодатномаҳо доранд. Дар 25 соли замони истиқлол ихтирооти бисёре аз олимони донишкадаву донишгоҳҳои равияи техникий дар Маркази миллии патенту иттилоот сабт шудаанд ва ихтирокорон соҳиби гувоҳинома шудаанд, аммо дар амал аксари ин дастовардҳо рӯи коғаз мемонанд. Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатӣ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 22 декабри соли 2016 зикр намуданд, ки дар замоне ки илму технология бо суръати кайҳонӣ пеш меравад, дар илми тоҷик навгонӣ ва ташаббусҳои илмӣ кам ба мушоҳида мерасад, афроди лаёқатманд, ихтироъкор ва навҷӯ ба ҷодаи илмҳои дақиқ ҷалб намешаванд ва мавзӯҳои фармоишӣ барои талаботи давлат равона намегарданд. Ҳамзамон, бо ин, ҷиҳати иҷрои мавзӯҳои фармоишӣ ва истифодаи самараноки онҳо зарурати таҷдиди назари маблағгузории соҳаи илм ба миён омадааст ва Ҳукуматро зарур аст, ки масъалаи мазкурро омӯхта, ҷиҳати танзими он чораҷӯӣ намояд².

Таҳлилҳо нишон дод, ки миқдори дархости патент доир ба ихтироот аз тарафи шахрвандони мамлакат дар соли 2007 ба 117 адад, соли 2008 ба 113 адад, соли 2009 ба 116 адад расид³.

Ҳамин тавр, дар радиҳои ҳамаи дастовардҳои илмиву таҳқиқотии олимони донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникий баъзе мушкилоти ҳалталаб, ба мисли баланд будани синну соли миёнаи ҳайати профессорону олимони, ба таври кофӣ маблағгузорӣ нагардидани корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникий, дар истеҳсолот татбиқ нашудани ихтирооти

¹ Ермолаева, Е.Н. Формирование и оценка научно-технического потенциала предприятия [Текст]: дисс... канд. экон. наук: 08.00.05 / Ермолаева Елена Николаевна. – Новосибирск, 2002. – 187 с.

² Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://ncpi.tj/wp-content/uploads/2020/02/.pdf> (санаи мурочиат: 15.10.2023).

³ Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://maorif.tj/storage/Dokument's/Barnomaho/ba24a74e3d838d8f893a8dd608f28028.pdf> (санаи мурочиат: 27. 12. 2023).

олимони соҳа ва ба талаботи замон ҷавобгӯ набудани марказҳои таҳқиқотиву пажӯҳишӣ мавҷуд аст.

Дар зербоби дуюми боби дуюми рисола «**Равобити илмӣ-таълимии донишгоҳу донишкадаҳои техникии Тоҷикистон бо муассисаҳои таҳсилоти олиии кишварҳои хориҷӣ**» фаъолияти бахши байналмилалии ҳар як донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникии кишвар ба таври муфассал баррасӣ гардидааст. Дар рисола зикр мешавад, ки ҷиҳати васеъ намудани доираи ҳамкорӣ бо кишварҳои хориҷӣ дар самти маориф ва илм бо ташаббуси Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорати маориф ва илм чандин шартнома ба имзо расид, ки онҳо барои густариши равобити байналмилалии донишгоҳу донишкадаҳо заминаи устувор фароҳам оварданд¹.

Дар рисола дарҷ шудааст, ки бо назардошти авзои сиёсату ҷамъиятии даҳсолаи аввали замони истиқлол бахши равобити байналмилалии донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникии кишвар ба таври ҷашмгир сурат намегирифт. Зеро дар сатҳи табудули донишҷӯён, омода кардани мутахассисон дар макотиби олиии кишварҳои хориҷӣ ва тақмили ихтисоси ҳайати омӯзгорон, таҳқиқоти муштарак, ки бояд дар заминаи созишномаҳо ва бахши хориҷии донишкадаву донишгоҳҳои равияи техникаӣ сурат мегирифт, хеле кам ба назар мерасад. Пас аз муътадил гардидани вазъи сиёсӣ, аниқтараш бо имзои созишномаи сулҳ дар сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ муваффақиятҳо бештар шуданд, ки ин ба фаъолияти дар бахши равобити байналмилалии донишкадаву донишгоҳҳои кишвар таъсири мусбат расонид. Имрӯз донишкадаву донишгоҳҳои равияи техникии кишвар дар асоси қонунгузориҳои ҷумҳурӣ бо донишгоҳҳои хориҷӣ ҳамкориҳои муштарак доранд.

Ҳамин тариқ, давоми 25 соли замони истиқлол бахши равобити байналмилалии донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникии кишвар дар доираи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ бо муассисаҳои таҳсилоти олиии касбии хориҷи кишвар давра бо давра густариш дорад. Барои барқарор намудани ҳамкориҳои тарафайн дар соҳаи таҳсилоти олӣ, шарикон барои иштирок дар конференсҳо ва дигар ҳамкориҳои судманд талош варзиданд. Дар ҳама самтҳои равобити байналмилалӣ дастовардҳои Донишгоҳи технологии Тоҷикистон нисбат ба дигар муассисаҳои таҳсилоти олиии равияи техникии кишвар бештар аст.

Дар зербоби сеюми боби дуюми рисола «**Сатҳи омода намудани кадрҳои маҳаллӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникаӣ**» мавриди таҳқиқу пажӯҳиш қарор гирифтааст. Диссертант менависад, ки мактабу маориф дар маркази сиёсати иҷтимоии Ҳукумати кишвар қарор дорад, барои бештар гардидани низоми маориф ва ба ин васила омода кардани кадрҳои баландихтисоси рақобатпазир тадбирҳои мушаххас андешида мешавад. Махсусан, Асосгузори сулҳу Ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон илму маорифро ҳамеша аз самтҳои афзалиятноки сиёсати иҷтимоии Ҳукумати ҷумҳурӣ медонанд.² Дар ин замина, ӯ аз тамоми имконият истифода мебарад, то ки Тоҷикистон дар ояндаи наздик ба яке аз

¹ Рушди илм ва маориф дар замони истиқлол [Матн]. – Душанбе, 2016. – С.134.

² Таъкидҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Шарифович Раҳмонов дар бораи мактаб ва маориф [Матн]. – Душанбе, 2005. – С.31.

кишварҳои ободу хуррам ва илму маорифаш пешрафта табдил ёбад ва ба ин васила собит созем, ки воқеан ҳам, тоҷикон миллати бофарҳанг, соҳибмактаб ва соҳибқаламу соҳибилманд¹.

Дар давраи таҳқиқ низоми омода кардани мутахассисони равияи техникӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои олии кишвар ба таври ҷиддӣ тағйир ёфт. Агар дар ибтидо омода кардани кадрҳо дар шакли мутахассис, аспирант ва докторант сурат мегирифт, дар давраҳои баъд дар шакли бакалавр, магистр ва доктор PhD ба роҳ монда шуд.

Давоми 25 соли замони соҳибистиклолӣ донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ даҳҳо ҳазор мутахассис дар соҳаҳои гуногуни техникӣ омода кардаанд. Аз ҷумла, соли 2014 Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С. Осимиро 3031 нафар донишҷӯ хатм намуданд. Ба мисли ин дигар донишгоҳу донишкадаҳои техникий кишвар дар ин муддат мутахассис омода карданд.

Ба навиштаи диссертант, новобаста аз ин дастовардҳо, ҳанӯз ҳам дар самти омода намудани мутахассисони соҳаи муҳандисӣ-техникӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникий кишвар мушкилоти зиёд ҷой дорад. Махсусан, дар раванди таълим маводди кофӣ барои таълими фанҳои ихтисосӣ мавҷуд нест. Маводи мавҷуда ба тақмил низ ниёз доранд. Таҳлили коршиносони соҳа нишон медиҳад, ки ҷиҳати таҳияи стандарт ва нақшаи маводи таълимии оморасозии муассири кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ дар давлатҳои мутараққии ҷаҳон чанд ниҳод ва ё мутахассисон дар ҳамбастагӣ фаъолияти муштарак доранд. Мутаассифона, чунин корҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии равияи техникий ҷумҳурӣ дида намешавад. Ҳамзамон, кӯҳнашавии таҷҳизоти техникӣ ва дар таносуб бо стандартҳои байналмилалӣ рӯз то рӯз мушоҳида мешавад. Зеро яке аз шартҳои асосии дурнамои оморасозии кадрҳои муҳандисӣ – техникӣ ба эътибор гирифтани шумора, соли барориш, иқтидори техникий таҷҳизот дар озмоишгоҳҳо ва таносуби ширкати донишҷӯён дар дарсҳои озмоишгоҳӣ ба ҳисоб меравад.

Дар таҷрибаи оморасозии кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ моделҳои муваффақи дунё – англосаксонӣ (Британияи Кабир, ИМА, Австралия), осийӣ (Чин, Ҳиндустон, Сингапур ва ғ.) ва олмонӣ (Олмон)² муассир мебошанд. Вақти он расидааст, ки мутахассисон дар асоси омӯзиши таҷрибаи моделҳои зикршуда василаи беҳтари таълими онҳоро дар донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникий кишвар ҷорӣ намоянд.

Ҳамин тариқ, дар зербоби мазкур дастоварду мушкилоти раванди омода кардани мутахассисони муҳандисӣ-техникӣ дар ҷумҳурӣ баррасӣ гардидааст.

¹ Рушди маориф ва илм дар даврони истиқлолияти давлатӣ. Ба ифтихори 25-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2016. – С.86.

² Оценка системы подготовки инженерно-технических кадров: материалы комплексного исследования потребностей крупнейших региональных работодателей [Текст] / Под общ. ред. Л.Н. Банниковой. – Екатеринбург: УрФУ, 2016. ООО «Издательский Дом «Ажур» 2016. – С.45.

ХУЛОСА

I. Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Пас аз ошноӣ, омӯзишу пажӯҳиши рисолаҳои татқиқотӣ, китобу мақолаҳои илмӣ, маводи бӯйгонӣ, қиёси назарӣ, суҳбати мутахассисон ва дигар маъхазҳои хаттӣ мо ба чунин хулоса омадем:

1. Дар замони муосир инкишофи босуръати илмҳои техникӣ чараён дорад. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, инсоният ба дастовардҳои замони хеш қаноат надорад ва ҳамарӯза ба кашфиёти нав даст мезанад, ки аксарияти онҳоро соҳаи техникӣ ташкил медиҳад. Маълум аст, ки илмҳои техникӣ дар асоси илмҳои бунёдии математика, физика, химия ва биология ба вучуд омадаанд ва мақсади асосии онҳо сохтани манзараи илмии нави олам ба ҳисоб меравад. Барои офаридани манзараи илмии нави олам корҳои зиёдеро ба анҷом расонидаанд, ки то ҳанӯз басанда нест. Ҳолати кунунии соҳаи мазкур хело нигароникунанда аст, зеро аксарияти мутахассисони соҳа бар он андешаанд, ки мо аз солҳои ҳаштодуми қарни гузашта то ҳол пеш нарафтаем ва ҳатто дар баъзе соҳаҳо рӯ ба таназзул ниҳодаем [2–М];

2. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар замони истиқлол барои рушди низоми маориф ва ба таҳсил фаро гирифтани шаҳрвандон дар равияҳои техникӣ корҳои назаррас анҷом додааст. Хусусан, таҳия ва тасдиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунанда, Стратегияву барномаҳои давлатӣ, ифтитоҳи донишгоҳу донишкадаҳои олии равияи техникӣ ва филиалҳои донишгоҳҳои равияи техникӣ хориҷӣ дар кишвар. Дар радифи ин тадбирҳо, ҳукумати кишвар барои омода кардани мутахассисони дорои дараҷаи илмӣ дар хориҷи кишвар талош намуда, тамоми донишгоҳу донишкадаҳои олии кишвар ҷиҳати омода кардани кадрҳои равияи техникӣ факултетҳои равияҳои техникӣ таъсис доданд [1–М];

3. Дар замони истиқлол Ҳукумати мамлакат ба таъсис ва ташкили донишкадаву донишгоҳҳои техникӣ мамлакат аҳамияти махсус зоҳир намудааст. Дар як марҳалаи начандон тӯлонӣ, аниқтараш дар 25 соли замони истиқлол чандин донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ифтитоҳ ёфта, то соли 2016 шумораи онҳо дар кишвар ба 9 адад расид. Ин имкон дод, ки дар шароити бумбасти коммуникатсионии кишвар довталабон дар шаҳру навоҳии наздик ба макони зист ба таҳсил фаро гирифта шаванд. Дар ин замина, корхонаҳои саноатии кишвар бо мутахассисони маҳаллӣ таъмин гардида, дар пешрафти иқтисодиёти мамлакат натиҷаҳои назаррас ба амал омад [4–М];

4. Мустаҳкам гардидани пойгоҳи моддию техникӣ донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ ҷумҳурӣ якранг сурат нагирифтааст. Дар ибтидои солҳои соҳибистиқлолӣ дар донишгоҳҳо харобшавии пойгоҳи моддию техникӣ ба чашм мерасад. Махсусан, сохтмону бунёди биноҳои нав ва аз таъмири ҷорӣ баровардани иншооти таълимӣ ва бо мизу курсиву таҷҳизоти техникӣ, аз қабилӣ компютер, принтер, тахтаҳои электронӣ таъмин гардидани донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ зина ба зина сурат гирифт. Ҳамзамон, ифтитоҳи озмоишгоҳу таҷҳизонидани онҳо бо техникаву технологияи ҳозиразамон ва китобхонаву қироатхонаҳои электронӣ, таъсиси паркҳои техникӣ ва ҷалби омӯзгорону донишҷӯён барои таҷрибаомӯзиву корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ,

сохтмону барқарорсозӣ ва бунёди хобгоҳҳои омӯзгорону донишҷӯён ва беҳтар кардани шароити маишии онҳо аз дигар тадбирҳо арзёбӣ мегардад [4–М];

5. Новобаста аз тадбирҳои ҳукумати кишвар дар низоми маорифи ҷумҳурӣ ҷиҳати омода кардани мутахассисон чандин мушкилот, аз қабили номукамал будани стандарт ва нақшаҳои таълимӣ, такрори фанҳои таълимӣ ва дур мондани фанҳои таҳассусӣ аз нақшаҳои таълимӣ, такрори ихтисосҳо ва бозоргир набудани мутахассисони соҳа, норасоии мутахассисони дорои дараҷаи илмӣ дар баъзе ихтисосҳо мушоҳида мешавад, ки ба низоми оmodасозии мутахассисони варзидаи техникӣ таъсири манфӣ дорад [3–М];

6. Дар давраи таҳқиқ норасоии маводи таълимӣ бо забони давлатӣ аз қабили китобҳои дарсӣ, дастуру васоити таълимӣ мушоҳида мешавад. Ҳарчанд дар ин давра иддае аз фанҳои тадрисшаванда бо маводи таълимӣ таъмин гардида бошанд ҳам, вале басанда нест. Ҳамзамон, дар озмоишгоҳҳо норасоии маводи озмоишии соҳавӣ вучуд дорад. Дар баробари ин, дар раванди таълим технологияи муосир (компютерҳо ва видеопроекторҳо) ба таври лозимӣ истифода намешавад. Дар бештари маврид корношоям мебошанд [2–М];

7. Ҳадафи асосии таъсиси паркҳо, пеш аз ҳама, илмро бо истехсолот тавъам намудан ва онро дар амал татбиқ кардан аст. Аз ин ҷиҳат паркҳои технологӣ ба тавачҷуҳи хосса ва дастгирӣ ниёз доранд. Ҳоло таҷҳизоте, ки дар назди паркҳои технологияи донишгоҳу донишкадаҳои кишвар мавҷуд аст, танҳо барои таҷрибаомӯзист. Барои рушди минбаъдаи паркҳои техникӣ технологияи зарур аст, ки ба онҳо дар андозсупорӣ, пардохти бочи гумрукӣ ва қарзи бонкӣ имтиёз дода шавад. Чунин имтиёзҳо барои ворид намудани технологияи нав ва дар истехсолот ҷорӣ намудани усулҳои инноватсионӣ мусоидат менамоянд. Ба ин хотир барои фаъолияти пурсамари паркҳои технологӣ роҳбарони муассисаҳои таҳсилоти олий низ бояд шароити мусоид фароҳам созанд ва монеаҳоро баргараф намоянд. Дар акси ҳол аз таъсиси чунин паркҳо манфиате нест;

8. Дар 25 соли замони истиқлол олимону донишмандон ва омӯзгорони донишкадаву донишгоҳҳои равияи техникӣ кишвар новобаста аз мушкилот ба дастовардҳои муҳим ноил гардидаанд. Дар мамлакат таҳкими нерӯи илмию техникӣ ҳамчун яке аз шартҳои зарурӣ дар такмили иқтисодиёт ва гузариши давра ба давра ба роҳи инноватсионии рушд яке аз самти стратегӣ доништа шудааст. Дар ин замина, корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва ихтирооти донишмандону омӯзгорони донишгоҳҳои равияи техникӣ то андозае ба рушди инноватсия дар кишвар мусоидат намуд [6–М];

9. Новобаста аз дастовардҳои синну соли миёнаи ҳайати профессорону номзадҳо хеле баланд аст. Мутахассисони ҷавони дорои дараҷа ва унвони илмӣ дошта дар донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ камшуморанд. Аспирантура дар кишвар мавқеи худро аз даст додааст, зеро бештари таҳсилкунандагони зинаи аспирантураи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ рисолаҳои илмиро дифоъ накарда, танҳо идрорпулӣ гирифтаанду ягон кори таҳқиқотӣ нагузаронидаанд. Ҳамзамон, машғул гардидани онҳо ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ба таври кофӣ маблағгузорӣ нашуда, ихтирооти олимони соҳа дар истехсолот ба таври кофӣ татбиқ намешаванд. Дигар аз масъалаҳои ҳалталаб дар он аст, ки

марказҳои таҳқиқотиву пажухишӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии равияи техникӣ ба талаботи замон ҷавобгӯ нестанд [3–М];

10. Мавқеи магистри техникӣ то ҳол норӯшан боқӣ мондааст. Мувофиқи низомномаи Балон магистратура бояд байни дониши донишгоҳҳои олий ва фаъолияти илмӣ-таҳқиқотӣ ҳамчун занҷир баромад намояд, аммо таҳлилҳои нишон медиҳанд, ки аксарияти магистрҳои ихтисосҳои муҳандисӣ-техникӣ дониши кофӣи техникӣ надоранд. Дар давлатҳои рушдёфта зинаи магистратураро ҳамчун майдони амалигардонии имкониятҳои зехнӣ истифода мебаранд, яъне дар ҳамин давра донишҷӯ аввалин қадамҳои худро барои инноватсия кардан мегузорад, аммо аксарияти магистрантони ин соҳа ба корҳои илмӣ таҳқиқотӣ машғул намешаванд;

11. Пас аз соҳибистиклол гардидани кишвар имкони равобити байналмилалӣи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣи ҷумҳурӣ бо донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣи хориҷӣ беҳтар гардид. Воқеан, дар ин самт дар миёни донишгоҳу донишкадаҳои кишвар дастовардҳои Донишгоҳи технологияи Тоҷикистон бештар аст [1–М];

12. Дар байни донишу малакаи хатмкунандагони донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ ва истехсолот тафовути ҷиддӣ аст, зеро дар аксарияти ихтисосҳои донишгоҳҳои техникӣ омӯзгорони ҳирфай намерасанду пойгоҳи озмоишгоҳиашон хело қафомонда мебошад. Дар аксарият ихтисосҳои донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ робита бо истехсолот ба таври бояду шояд ба роҳ монда нашудааст, ки ба савияи донишу малакаи хатмкунандагон таъсири манфӣ мерасонад. Ҳамзамон, барои омода намудани мутахассисони соҳаи муҳандисӣ-техникӣ корхонаҳои истехсолӣ умуман саҳмгузор нестанд, яъне аз донишгоҳу донишкадаҳо дархост намекунанд, ки донишҷӯён дар қадом самт дониши худро сайқал диҳанд ва қадом самт аллакай барои истехсолот нолозим аст. Дар ин ҳолат бояд корхонаҳои дахлдори соҳа ҳангоми таҳияи барномаю силлабусҳои фаннӣ бевосита иштирок намоянд [3–М];

13. Ягон донишгоҳи техникӣи Тоҷикистон мониторинг доир ба ҷойи кор таъмин гардидани хатмкунандагонро нагузаронидааст. Мувофиқи дастурамали рейтингии донишгоҳҳои дунё шумораи бо кор таъмин гардидани хатмкунандагон ва маоши вазифавӣи онҳо яке аз шартҳои асосӣ ба ҳисоб меравад;

14. Гузариш ба технологияи навин хело бо суръати паст амалӣ мегардад. Аксарияти омӯзгорони соҳа бо маводи кӯҳна ба донишҷӯён дарс мегузаранд, ки боиси қафомонии тафаккури техникӣи онҳо мегарданд. Барои беҳтар кардани ин самт дар низомии бетанафуси таълим курсҳои такмили ихтисоси омӯзгорони соҳавӣ дар озмоишгоҳҳои сатҳи ҷаҳонӣ нақши асосӣ мебошад. Мутаассифона, аксарияти муаллимони донишгоҳҳои техникӣ ҳатто аз кишвар берун нарафтаанд;

15. Яке аз шартҳои асосии баҳодихӣи оmodасозии кадрҳои муҳандисӣ-техникӣ гузарондани мониторинги сифати таҳсилот, ба эътибор гирифтани шумора, соли барориш, имкониятҳои техникӣи таҷҳизоти озмоишгоҳӣ ва таносуби донишҷӯён баҳри дастрасии онҳо ҳангоми гузаронидани дарсҳои лабораторӣ ба ҳисоб меравад. Иддае аз озмоишгоҳҳои донишгоҳу

донишкадаҳои равияи техникӣ то ҳол ба таҷҳизоти кӯхна фаъолият доранд. Дар ин самт зарур аст, ки донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ кишвар эътибори бештар диҳанд. [2–М];

16. Кумитаи омор, Маркази тадқиқоти стратегӣ, Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли ва дигар вазорату кумитаҳо бояд на танҳо омори имрӯзаю гузаштаре пешниҳод намоянд, балки бозори меҳнати ояндаро низ пешгӯӣ карда тавонанд, зеро аксарияти ихтисосҳои техникӣ дар донишгоҳҳо тақрор мегарданд, ки боиси аз меъёр зиёд омода кардани кадрҳо дар як соҳа мегарданду соҳаҳои дигари истеҳсолоти кишвар бе мутахассис мемонанд;

17. Ҳангоми ба нақша гирифтани ба донишгоҳ шомил намудани доктарагон, махсусан онҳое, ки тариқи Квотаи президентӣ ва квотаҳои соҳавӣ таҳсил мекунанд, макони зист ва иқтидорҳои иқтисодию техникӣ ҳамон минтақа ба эътибор гирифта шавад. Таҷрибаҳо нишон доданд, ки дар донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ кишвар чунин масъалаҳо ба назар гирифта намешаванд. Хатмкунандагони Квотаи президентӣ, ки онҳо дар маҳалли худ бояд ба кор таъмин гарданд, мутаассифона, дар ин самт мушкилот пеш меояд, яъне ба кор таъмин карда намешаванд.

II. Таъсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Барои дар сатҳи байналалмилалӣ омода кардани мутахассисони соҳаи муҳандисӣ-техникӣ стандартҳои таълимӣ, барномаҳо ва ихтисосҳои амалкунандаи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ кишвар таҷдиди назар карда шаванд;

2. Барои таъбиқи сиёсати давлатӣ дар соҳаи маориф ва стратегияву барномаҳои давлатӣ дар самти омода кардани мутахассисони равияи муҳандисӣ-техникӣ зарур аст, ки ҷойҳои бучавӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ барои доктарагон бештар карда шавад;

3. Дар донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ кишвар ба масоили гендерӣ диққат дода шавад. Барои муносибати гендериро дар ихтисосҳои муҳандисӣ – техникӣ риоя намудан, бояд корҳои тарғиботиро дар байни наврасдухтарон зиёд намуд, зеро аз нигоҳи илми психология дар баъзе ихтисосҳо фаъолияти занҳо нисбат ба мардҳо самараноктар аст;

4. Пойгоҳи моддӣ-техникӣ донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ вобаста ба ихтисосҳои дошташон, хусусан озмоишгоҳҳои соҳавӣ бо таҷҳизоти навтарин таъмин карда шаванд;

5. Вобаста ба назардошти мановфеи миллӣ мутахассисони дорои дараҷа ва унвони илмӣ, ки дар Тоҷикистон имкони оmodасозӣ нест, дар хориҷи кишвар тайёр карда шаванд;

6. Зинаи магистратураи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ таҷдиди назар карда шавад. Он ба ду гурӯҳ ҷудо карда шавад, яъне гурӯҳи аввал таҳсили яксола, ки ба корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ машғул нагарданд ва гурӯҳи дигар, таҳсили дусола, ки ба корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ машғул гарданд;

7. Вақти он расидааст дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қонун доир ба касби муҳандисӣ қабул карда шавад, зеро таҷрибаи давлатҳои пешрафта собит намудааст, ки дар асоси чунин қонун роҳҳо ва усулҳои оmodакунӣ, доираи

фаъолият ва одоби муҳандис, инчунин талаботи бозори меҳнат танзим карда мешаванд. Илова бар ин, ин гуна қонунҳо масъулияти оmodасозии кадрҳои муҳандисӣ-техникиро танҳо ба донишгоҳу донишкадаҳо ҳавола намекунад, балки корхонаҳои истеҳсоли давлатӣ ва шахсӣ низ дар омода кардани кадрҳо саҳмгузор мегарданд;

8. Барои баланд бардоштани сифати таҳсилот ва таъмини донишҷӯён таълифу наشري маводи таълимӣ, хусусан китобҳои дарсӣ бештар карда шавад.

9. Хуб мешуд, ки дар ягон донишгоҳу донишкадаҳои техникийи ҷумҳурӣ моделҳои муваффақи ҷаҳонӣ, аз ҷумла модели чорум таҷриба карда мешуд. Зеро дар ин навъи донишгоҳҳо низоми махсуси идоранамоӣ роҳандозӣ шуда, дониш, таълим, тиҷорат ва ҳам олами виртуалӣ хело хуб истифода мегардад. Ба андешаи муҳаққиқон, мутахассиси оянда на танҳо малакаи хуби касбӣ дошта бошад, балки дар олами маҷозӣ (виртуалӣ) мавқеъ ёфта тавонад, ки инро бо забони илмӣ истифодабарандаи технологияи блокчейн меноманд.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҚОА Вазорати маориф ва илми Федератсияи Россия ба таъб расидаанд:

[1-М] Холов, Ш.И. Ҳамкориҳои байналмиллалии Донишкадаи технология ва менеҷменти инноватсионии шаҳри Кӯлоб [Матн] / Ш.И. Холов // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2018. – №5. – С.83-86.

[2-М] Холов, Ш.И. Нақши Донишкадаи кӯҳӣ-металлургии Тоҷикистон дар омода намудани мутахассисони соҳаи коркарди металҳои кӯҳӣ дар солҳои соҳибистиклолӣ [Матн] / Ш.И. Холов // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2019. – №1. – С.140-142.

[3-М] Холов, Ш.И. Нақши Донишгоҳҳои техникии Тоҷикстон дар омода намудани мутахассисони соҳаи саноат [Матн] / Ш.И. Холов // Паёми ДМТ. – Душанбе, 2019. – №5. – С.50-53.

[4-М] Расулиён, Қ., Холов, Ш.И. Таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Қ. Расулиён, Ш.И. Холов // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2023. – №6 (107). – С.200-210.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар нашрияҳои дигар ҷоп шудаанд:

[5-М] Холов, Ш.И. Эмомалӣ Раҳмон асосгузори сулҳи байни тоҷикон [Матн] / Ш.И. Холов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-назариявии олимони ҷавони ДМТ таҳти унвони «Мақтаби сулҳпарваронаи Пешвои миллат-роҳнамои ҷавонон барои имрӯзу ояндаи дурахшон». Бахшида ба 20 солагии Ваҳдати миллӣ ва соли ҷавонон, ш. Душанбе, 18-19 майи соли 2017. – Душанбе, 2017. – С.15-17.

[6-М] Холов, Ш.И. Таъсиси донишгоҳҳои техникӣ дар Тоҷикистон дар солҳои истиқлоли давлатӣ [Матн] / Ш.И. Холов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ зери унвони Истиқлоли давлатӣ: марҳилаи тақдирсоз дар сарнавишти халқи тоҷик (ба муносибати 30-солагии Истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон)». ДДОТ ба номи С. Айнӣ, ш. Душанбе, 4 сентябри соли 2021. – Душанбе, 2021. – С.384–395.

[7-М] Холов, Ш.И. Иҷлосия XVI Шурои Олӣ ва рушди донишгоҳҳои техникии Тоҷикистон [Матн] / Ш.И. Холов // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҷумҳуриявӣ таҳти унвони «Аҳамияти таърихӣ Иҷлосияи Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикстон дар мустақкам гардидани пояи Истиқлоли давлатӣ». ДДОТ ба номи С. Айнӣ, ш. Душанбе, 15 ноябри соли 2022. – Душанбе, 2022. – С.244-247.

[8-М] Холов, Ш.И. Равнақ пайдо намудани корҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар донишгоҳҳои равияи техникӣ дар солҳои 2010–2020 [Матн] / Ш.И. Холов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҳайати профессорону омӯзгорон, докторантону магистрантон ва донишҷӯёни донишгоҳ бахшида ба Рӯзи илми тоҷик, Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (солҳои 2020–2040), Солҳои рушди саноат (солҳои 2022–2026) ва 30-солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. ДДОТ ба номи С. Айнӣ, ш. Душанбе, 14–19 апрели соли 2022.– Душанбе, 2022. – С. 220–225.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 378 (091) (575.3)
ББК: 74.200+74.58 (2 тадж)
X-68

ХОЛОВ ШЕРАЛИ ИБОДУЛЛОЕВИЧ

**ВКЛАД ВУЗОВ ТЕХНИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ РЕСПУБЛИКИ
ТАДЖИКИСТАН В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ (1991–2016 гг)**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD),
доктора по специальности 6D020300 – История
(6D020301 – Отечественная история)

Душанбе-2024

Диссертация выполнена на кафедре истории таджикского народа Таджикского национального университета.

Научный руководитель:

Расулиён Каххор Расул – доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Таджикского национального университета

Официальные оппоненты:

Абдуллоев махмуд Холович – доктор исторических наук, профессор кафедры истории таджикского народа Кулябского государственного университета имени Абуабдуллох Рудаки

Раҳимова Шахноза Каримовна – кандидат исторических наук, начальник управления науки, инноваций и международных отношений Горно-металлургического института Таджикистана

Ведущая организация:

Технического университета Таджикистана имени М. С. Осими

Защита состоится «___»_____ 2024 года в 00.00 часов на заседании диссертационного совета 6D КОА-073 по защите диссертаций на соискание учёной степени доктора философии (PhD), доктора по специальности, при Худжандском государственном университете имени академика Б.Г. Гафурова, по адресу (735700, г. Худжанд, ул. Мавлонбековых, 1). С диссертацией можно ознакомиться в Научной библиотеки ХГУ имени академика Б.Г. Гафурова (735700 г. Худжанд, пр. Исмоила Сомони, 224) и на официальном сайте Худжандского государственного университета имени академика Б.Г. Гафурова (www.hgu.tj)

Автореферат разослан «___»_____ 2024 года

**Ученый секретарь
Диссертационного совета,
кандидат исторических наук**

Исомитдинов Ж.Б.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы научного исследования. Всестороннее изучение истории университетов и институтов технического направления и системы подготовки инженерно-технических кадров в Республике Таджикистан является важным вопросом в деле усовершенствования качества образования, повышения конкурентоспособности секторов экономики страны с учетом современных требований отечественных, региональных и глобальных рынков, и развития прибыльных отраслей отечественного производства.

С научно-техническим прогрессом возрос и спрос на технические специальности во всех странах, увеличивается также число университетов и институтов по техническим специальностям. Потому что для обеспечения экономической, социальной и военной безопасности каждая страна пытается подготовить большую часть своего кадрового персонала внутри своей страны. В частности, в Республике Таджикистан, после обретения государственной независимости увеличилось количество университетов и институтов технического направления. Основатель мира и национального единства, Лидер нации, Президент Республики Таджикистан – Эмомали Рахмон с начала независимости уделяет серьезное внимание этому вопросу. По словам Лидера нации: «Потребности жизни, политические, экономические, социальные и культурные связи нашей независимой страны требуют от каждого студента обладания современными знаниями, стремления к инновационному развитию и конкурентоспособности своей страны».¹

Разумеется, после приобретения Таджикистаном независимости, наша республика, к сожалению, оказалась втянута в навязанную войну, и образовательный сектор, особенно высшие профессионально-технические учебные заведения, остались незамеченными. До приобретения независимости отбор и подготовка технических специалистов осуществлялись уникальным способом, с участием молодых специалистов. К сожалению, в период нестабильности страны часть специалистов уехали в другие страны, а материально-техническая база ВУЗов не была оснащена должным образом, что глубоко сказалось на подготовке инженерно-технических кадров. Иными словами, в некоторых областях в той или иной степени была нарушена цепочка передачи знаний от учителей к ученикам. Таким образом, Республика Таджикистан отстаёт от стран мира на данный момент по ключевым направлениям технологической ориентации и пыиаается выйти на тот уровень развития, который, выражаясь научной терминологией называют «научным преследованием».

К счастью, после окончания гражданской войны в системе образования произошли значительные изменения, в частности в подготовке инженеров и техников, что положительно сказалось на рынке труда и создании новых рабочих мест. В связи с этим правительство республики утвердило ряд нормативно-правовых мер, направленных на исправление недостатков в секторе

¹ Суханронй ба муносибати Рӯзи дониш дар Донишгоҳи технологии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/node/616> (санаи мурочиат: 15.10.2023).

образования и постепенное развитие его финансов. В частности, разработка и реализация "Программы развития точных наук в Республике Таджикистан на 2005-2008 годы" рассматривается как важнейший шаг в создании благоприятных условий для развития интеллектуальных способностей учащихся и дальнейшего совершенствования естественно-математических наук в нашей стране.

Постановления Правительства Республики Таджикистан и другие важные отраслевые документы, особенно в области образования, подготовки кадров и науки в целом, заложили прочную основу для прогресса в сфере образования, технической науки и разрушения стереотипов в обществе. В то же время Правительство Республики Таджикистан приняло ряд новых программ по обеспечению сотрудничества между наукой и производством в контексте развития цивилизованного мира и внесло вклад в создание интегрированной экономической системы.

Актуальность и необходимость изучения данной темы обосновывается также следующими положениями:

Во-первых, в отечественной историографии история университетов и технических институтов страны не было предметом научного исследования. Сегодня, в связи с развитием общества, исследование истории университетов и институтов технического направления является очень актуальным и своевременным. Потому что необходимо определять, что достигнуто и какие есть недостатки в этом направлении за 25 лет независимости и что необходимо сделать, чтобы изменить и адаптировать обучение в технических отраслях к современным мировым стандартам.

Во-вторых, изучение особенностей современного состояния системы образования, социального опыта и традиций формирования школ обладателями ученых степеней, соответствие научно-исследовательских работ, интеллектуальных и технических ресурсов ВУЗов современным требованиям, а также определения степени соблюдения базового стандарта обучения и преподавание технических наук в форме «Образование – Наука – Производство»;

В-третьих, необходимо всестороннее изучение истории университетов и институтов технического направления, подготовка специалистов инженерно-технических отраслей и внедрение реформ для всех университетов и институтов технических специальностей Республики Таджикистан;

В-четвертых, важно разработка рекомендаций по усовершенствованию системы образования в университетах и институтах технического направления с учетом требований внутреннего, регионального и мирового рынков труда и развития современных технологий.

Степень изученности исследуемой темы. История системы образования страны в период независимости рассматривалась учеными и исследователями этой отрасли, по этому вопросу были опубликованы ряд статей, защищены

работы, написаны монографии и диссертации.¹ В этих научных публикациях были рассмотрены и анализированы различные аспекты системы образования в период независимости, обсуждены проблемы и препятствия, стоящие на пути ее развития, а также достижения новой системы образования в стране. Однако история университетов и институтов технического направления Республики Таджикистан и их вклад в подготовке местных специалистов в отечественной историографии является в числе малоизученных вопросов. К сожалению, полноценных и всесторонних исследований по этой теме не проводились. Хотя теоретические вопросы исследуемой темы более полноценно исследованы за рубежом.¹ Несмотря на небольшое количество исследований по теме, их можно разделить на следующие группы:

К **первой группе** относятся многочисленные книги, статьи и выступления Основателя мира и единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона,² в которых содержится точная и обширная информация по вопросам образования, науки и процесса подготовки отечественных специалистов.

Ко **второй группе** относятся исследования, непосредственно посвященные истории высших учебных заведений страны. Первым исследователем, начавший изучения деятельности ВУЗов страны в первые пять лет периода независимости является С. Абдуллоев.³ Он изучил историю образования, процесс обучения и научно-исследовательскую деятельность высших учебных заведений страны в советское время и в начале периода независимости.

Другим исследователем, обративший внимание на данный вопрос, является А. А. Шарипов.⁴ Он сначала исследовал вопросы международных

¹ Атакуллаев У.И. Развитие образование в Республике Таджикистан в период независимости- Дисс. канд. пед. наук. - Душанбе, 2010.; Курбанов А.Ш. Реформирование института образования в условиях трансформации таджикского общества, - Душанбе, - Дисс.докт. философ, наук. -Душанбе, 2011.; Лутфуллоев М. Истиклолияти Тоҷикистон ва масъалаҳои тарбия. - Душанбе, 2001; Ҳамон кас: Маорифи Тоҷикистон дар солҳои соҳибистиклолӣ. - Душанбе, 2006; Нуъмонова Г. Система образования в трансформирующемся таджикском обществе. – Дисс... канд, пед. наук. –Душанбе, 2011.; Раҳмонов А.А., Расулов А.Б., Қодиров К.Ф., Афзалов Х.С. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Тоҷикистон. - Душанбе, 2011. -184 с.; Хусейн-заде М. Народное образование Республики Таджикистан в период суверенитета (1991-2000гг.): Дисс...канд.ист.наук.- Душанбе, 2002 ва ғ.

¹ Строгеецкая Е.В. Динамика институциональной модели университета в условиях социокультурных изменений // Вестник СПбГУ. - 2015. - Вып. 3. - С. 142-150; Пономарева О.Н. Роль современных моделей университетов в формировании человеческого капитала // Региональная общественная организация «Центр инновационных технологий и социальной экспертизы». - 2019. - № 5. - С. 344-353; Степанова С.Н. Трансформация «идеи университета» в эволюционирующем образовательном пространстве: дис. ... канд. филос. наук. - Томск, 2010. - 152 с. Белая Г.В. Управление образовательным процессом в педагогическом университете: теория и практика: дис. ... д-ра пед. наук. - Оренбург, 2002. - 382 с; Карпов А.О. Университет 3.0 - социальные миссии и реальность // Социологические исследования. -2017. - № 9. - С. 114-124; Шаповалов В.Ф. Основы философии. От классики к современности: Учебное пособие для вузов. - М.: ФАИР-ПРЕСС, 1999. - 576 с.

² Раҳмон, Э. Роҳнамои маориф [Матн] / Э. Раҳмонов. – Душанбе, 2011. – 152 с; Ҳамон муаллиф. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2009. – 334 с; Ҳамон муаллиф. Низоми соҳаи маориф асоси рушди ҷомеа аст [Матн] / Э. Раҳмонов // Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. – Душанбе, 2006. – С.3-35; Ҳамон муаллиф. Фарҳанг ҳастии миллат аст [Матн]: суханронии Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов дар мулоқот бо зиёиёни мамлакат (20-уми март соли 2011). – Душанбе, 2011. – 37 с.

³ Абдуллоев С. Высшая школа Таджикистана (1931–1991).– Худжанд, 1995; Учебные завидения Худжанда. – Худжанд, 1995 (хаммуаллиф); Аз таърихи ташаккули мактабҳои олии дар Тоҷикистон. – Хучанд, 1997.

⁴ Шарипов А.А. Высшее образование Таджикистане (1971–1991 гг). – Душанбе: «Шарқи озод», 1995. – 107с., Ҳамон кас. Исторический опыт подготовки специалистов в системе высшего образования Таджикистана (1946–

отношений высших учебных заведений страны в первые пять лет независимости, а затем провел обширные исследования по истории университетов республики. Ключевые вопросы его научных исследований являются подготовка высококвалифицированных кадров, укрепление материально-технической базы и научно-исследовательской деятельности университетов страны до 1995 года. Исследователем также было полноценно изучено деятельность действовавших в данный период университетов и институтов технического направления. Однако более поздние этапы развития университетов и институтов технического направления страны не исследованы им.

Одним из трудов, содержащий важные сведения о сфере образования Республики Таджикистан это сборник статей – «Образование Таджикистана в годы независимости»¹. Сборник начинается с публикации выступления главы страны на совещании с работниками сферы образования (22 декабря 2005 года) и содержит 17 статей, которые посвящены актуальным вопросам образования в стране. При написании статей авторы наряду с анализом тогдашнего состояния сферы образования, с учетом направленных усилий правительства страны по восстановлению инфраструктуры отрасли, рассматривают вопросы повышения качества образования, публикации учебных материалов на всех уровнях образования страны до 2006 года.

Исследователями А. А. Рахмоновым, А. Б. Расуловым, К. Б. Кадыровым, Х. С. Афзаловым² написана еще одна работа под названием «Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон» («Прошлое и настоящее сферы образования Республики Таджикистан»), в которой исследованы и обсуждены вопросы истории образования таджикского народа с древнейших времен до 2011 года. В данной работе в некоторой степени освещена история образования таджикского народа. Третья глава данной работы посвящена периоду независимости, где рассмотрены достижения системы высшего образования, процесс обучения и воспитания, а также современные положения сферы образования страны.

Другая работа, более близкая к теме нашего исследования это – «Рушди маориф ва илм дар солҳои соҳибистиклолӣ» («Развития образования и науки в годы независимости»). В нем обсуждены вопросы сферы образования и науки Республики Таджикистан в период с 1991 по 2016 годы.

Достоин упоминания, еще одно исследование, содержащее краткую информацию об Институте энергетики города Бохтар и Институте технологий и инновационного менеджмента города Куляб. Эта диссертация Алишери Амирхон,⁴ в которой автор рассматривает историю становления и развития

1995 г.) – Душанбе: «Дониш», 2000. – 240 с., Ҳамон кас. Таърихи мактаби олии Тоҷикистон (солҳои 1946–1995). – Хучанд: «Хуросон», 2002. – 235 с., Муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Тоҷикистон (Воситаи таълимӣ барои омӯзиши курси махсус). – Душанбе, 2009. – 124 с.

¹ Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият [Матн]. – Душанбе, 2006. – 266 с.

² Раҳмонов А.А., Расулов А.Б., Қодиров Қ.Б., Афзалов Х.С. Дирӯз ва имрӯзи маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2011. 184 с.

³ Рушди маориф ва илм дар солҳои соҳибистиклолӣ. – Душанбе, 2016. – 138 с.

⁴ Амирхон, А. Ҳаёти фарҳангии вилояти Хатлон дар солҳои истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон (солҳои 1991–2016) [Матн]: дис. ... номз. илм. таърих:07.00.02 / Алишери Амирхон. - Данғара, 2022. – 156 с.

упомянутых институтов, предоставляя информацию об условиях обучения в них и численности их студентов и преподавателей. Также, другие исследователи в том числе, А. Рахмонов,¹ К. Расулиён,² Ф. Рахимов,³ Н. Ёрманди,⁴ Фарзона Ф.⁵ и др. в своих исследованиях в общих чертах обращают внимание на вопросы по образованию и науке в стране.

К третьей группе относятся произведения, опубликованные непосредственно к годовщине основания университета или технического института в стране. Это сборники, посвященные истории деятельности Технологического университета Таджикистана,⁶ Технического университета Таджикистана,⁷ Горно-металлургического института Таджикистана,⁸ Политехнического института Технического университета Таджикистана имени академика М. Осими в городе Худжанд.⁹

О деятельности Технологического университета Таджикистана исследование провел М. Ф. Иброхимов. Он предоставит информацию об истории, процессе развития и перспективах университета в хронологическом порядке. В частности, автором показан улучшение материально-технических условий университета, рост численности студентов, внешние связи, обмен студентами, их стажировка за границей в период с 1990–1991 учебного года по 2009–2010 гг.¹⁰

По случаю 60-летия Технического университета Таджикистана имени М. С. Осими был опубликован сборник, в котором кратко отражена деятельность университета.¹¹ В нем изложены основные изменения и достижения ВУЗ-а. Этот сборник является юбилейным изданием, и не может в полной мере отразить реальное положение и исторический процесс развития университета.

Об истории деятельности Политехнического института Технического университета Таджикистана имени академика М. Осими в городе Худжанд, под руководством директора института Саиди Дилафруз Раббизода была издана

¹ Рахмонзода, А. Ислохот ба рушди маориф мусоидат намуд [Матн] / А. Рахмонзода. – Душанбе, 2009. – 64 с. Ҳамон муаллиф. Маориф дурнамои нек дорад [Матн] / А. Рахмонов // Тоҷикистон. – 2007. – №1. – С.4-6. Ҳамон муаллиф. Нақши Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар инкишофи соҳаи маориф [Матн] / А. Раҳмонзода. – Душанбе, 2006. – 144 с., Ҳамон муаллиф. Рушди маориф-омили пешрафти мамлакат [Матн] / А. Раҳмонзода. – Душанбе, 2014. – 262 с.

² Расулиён Қ. Таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Қ. Расулиён, Ш.Холов. Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2023. -№6(107). –С.200–210.

³ Раҳимов Ф. Мактаби олий: мушкилот ва зарурати ислохот [Матн] / Ф.Раҳимов // Маорифи Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият. – Душанбе, 2006. – С.95-104.

⁴ Ёрмандӣ Н. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон дар рӯйхатти бехтарин таълимгоҳҳои ИДМ//Ҷумҳурият – 2015, - 21 январ.

⁵ Фарзонаи Ф. 7 патенти ихтирооти Донишгоҳи технологӣ// Ҷумҳурият – 2014, - 25 январ.

⁶ Иброхимов М. Ф. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон: таърих, инкишоф, ояндабинӣ. – Душанбе, 2010. - С. 174.

⁷ 60 сол - ин ибтидо аст (Бахшида ба 25 солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 60 солагии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ). – Душанбе, 2016. – 115 с.

⁸ Фозилов М.М., Абдуллоев И.Р. Донишкадаи кӯҳи-металлургии Тоҷикистон (марҳилаҳои асосии таърих).- Душанбе, 2016. -240 с.

⁹ Олимони донишкада. – Хучанд: «Ношир», 2020. – 230 с.

¹⁰ Иброхимов М. Ф. Донишгоҳи технологии Тоҷикистон: таърих, инкишоф, ояндабинӣ. – Душанбе, 2010. - С. 174.

¹¹ 60 сол - ин ибтидо аст (Бахшида ба 25 солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 60 солагии Донишгоҳи техникии Тоҷикистон ба номи М.С. Осимӣ). – Душанбе, 2016. – 115 с.

книга под названием «Олимони донишкада»¹ («Учёные института»), из которой сведения о первых шесть лет деятельности заведения широко использованы нами в нашей диссертации.

Успехи Политехнического института Таджикистана имени М. С. Осими в Худжанде были описаны в работе "Ученые института", изданной под руководством его директора Саиди Дилафруз Раббизода, информация о работе которого за первые шесть лет была использована в нашей статье.

Таким образом, следует упоминать, что вклад ВУЗ-ов технического направления в подготовке специалистов в Республике Таджикистан полноценно и всесторонне не был предметом системного и специального исследования.

Связь работы с научными программами (проектами), темами. Диссертационное исследование выполнено в рамках реализации перспективного научно-исследовательского плана кафедры истории таджикского народа Таджикского национального университета.

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ

Цели и задачи исследования. Основной целью данной диссертации является конкретное исследование истории опыта работы вузов и технических учебных заведений и состояния повышения квалификации в области техники и технологии за первые 25 лет независимости в Республике Таджикистан. Для достижения этой цели автор диссертации считает необходимым рассмотреть следующие вопросы:

- определить место технологического сектора в национальной системе высшего образования;
- исследование процесса создания новых университетов и технических институтов в Таджикистане;
- рассмотрения развития учебно-методических материалов и технической инфраструктуры в университетах и технических институтах Таджикистана;
- исследование исследовательской деятельности преподавателей университетов и технических институтов;
- обзор научных и образовательных связей между университетами и техническими вузами Таджикистана и ведущими высшими учебными заведениями зарубежных стран;
- определение уровня подготовки местных кадров в университетах и технических институтах.

Объектом исследования является изучение условий и положение подготовки инженерно-технических специалистов в университетах и институтах технического направления страны за 25 лет периода независимости.

Предметом исследования является изучение истории развития университетов и институтов технического направления, их материально-технической базы, интеллектуальных ресурсов и научных достижений, а также состояния подготовки инженерно-технических специалистов в них.

¹ Олимони донишкада. – Хучанд: «Ношир», 2020. – 230 с.

Этапы, географические и хронологические рамки научного исследования. Данная научная работа по хронологии охватывает период 1991-2016 годов, то есть 25 лет независимости. За этот период в университетах и технических вузах страны произошли огромные изменения. По масштабам и изменениям этот период можно разделить на три этапа.

1. **1991–1997 годы.** В этот период в стране продолжалась навязанная гражданская война, и такая нежелательная ситуация привела к упадку системы образования, материально-технической базы и интеллектуального потенциала университетов и институтов технического направления.

2. **1998–2005 годы.** На этом этапе были ликвидированы последствия навязанной гражданской войны, создана благоприятная основа для развития системы высшего образования и серьезной подготовки специалистов технической отрасли.

3. **2006–2016 годы.** Этот этап считается качественно новой эпохой в подготовке технических специалистов, способствующей разработке и утверждению нормативно-правовых документов, национальных стратегий и программ, а также правовой базы для создания университетов и технических институтов в стране.

Теоретические и методологические основы исследования. В диссертационном исследовании использованы ряд популярных в современной историографии принципов и методов – научная аналогия (научная объективность), историчность, постановка проблемы, историческое сравнение, системное, структурно-функциональное, научно-теоретическое сравнение и т.п..

Источниковую базу исследования составляет ряд использованных источников, которых по содержанию и значению можно разделить на несколько групп:

- Произведения, выступления и послания Основателя национального мира и единства, Лидера нации, Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона, посвященные различным вопросам образования в стране. В своих работах президент страны проанализировал и обсудил сферу образования, показал роль и значения сферы образования в государственной политике¹. В выступлениях и посланиях главы государства постоянно подчеркивалась необходимость изучения фундаментальных предметов и подготовки специалистов в инженерно-технической сфере².

- Другую группу источников составляют официальные государственные акты, такие как Постановления Правительства Республики Таджикистан в области образования, Закон Республики Таджикистан «Об образовании», Закон Республики Таджикистан «О высшем профессиональном образовании и профессиональном образовании после высшего учебного заведения»,

¹ Рахмонов Э. Рушди маориф – асоси таҳкими аркони давлат. – Душанбе, 2009. – 334 с.

² Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.president.tj/taxonomy/term/5/68>

стратегии³, государственные программы⁴ и другие нормативные акты. Особым источником для нашего диссертационного исследования является Закон Республики Таджикистан «Об образовании»¹ и Закон Республики Таджикистан «О высшем профессиональном образовании и профессиональном образовании после высшего учебного заведения»², который регулирует деятельность различных учреждений в сфере образования страны.

- Документы Центрального государственного архива Республики Таджикистан (ЦГА РТ) составляют важнейшую часть источников нашего диссертационного исследования. При изучении документов ЦГА РТ широко был использован нами фонд 360.

- Другими источниками диссертационного исследования являются текущие архивные документы Министерства образования и науки Республики Таджикистан, Технического университета Таджикистана им. М. С. Осими, Технологического университета Таджикистана и другие институты технического направления страны. В частности, годовые отчеты, планы и программы данных учреждений были использованы в большей степени.

- Материалы периодической печати и электронной ресурсы являются также другой группой источников нашей диссертации, в которых опубликованы Постановления Правительства Республики Таджикистан, приказы Министерства образования и науки Республики Таджикистан, отчеты университетов и институтов технического направления, статьи, интервью и доклады по исследуемым нами вопросам.

Таким образом, при написании данной диссертации было проанализировано и обсуждено множество источников. Основная цель обзора упомянутых источников, особенно использования документов Центрального государственного архива и упомянутых текущих архивов, состоит в том, чтобы ввести их материалы в научный оборот, представить их содержание и значение другим читателям и исследователям.

Положение, выносимые на защиту

1. Исследование процесса подготовки специалистов и инженерно-технического профиля в университетах и технических вузах страны за 25 лет независимости;

2. Роль и место технических специальностей в системе образования Республики Таджикистан и меры принятые правительством страны по развитию фундаментальных знаний;

³ Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://ncpi.tj/wpcontent/uploads/2020/02/%D1%82%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BA%D0%B8.pdf>

⁴ Барномаи давлатии рушди таҳсилоти касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2008 – 2015. - Душанбе, 2007; Государственная программа подготовки педагогических кадров на 2005-2010гг. // Омӯзгор, 2004, 26 нояб.; Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: <https://maorif.tj/storage/Dokument's/Barnomaho/ba24a74e3d838d8f893a8dd608f28028.pdf>

¹ Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф». - Душанбе: Шарқи озод, 2006. - 92с.

² Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ» [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: [https://majmilli.tj/конуни-ҷт-дар-бораи-таҳсилоти-олии-кас/ \(санаи мурочиат: 27. 12. 2023\).](https://majmilli.tj/конуни-ҷт-дар-бораи-таҳсилоти-олии-кас/ (санаи мурочиат: 27. 12. 2023).)

3. Образование университетов и институтов технического направления в регионах страны и возможности обучения в них;

4. Развитие материально-технической базы университетов и институтов технического направления, доступ преподавателей и студентов к лабораториям и техническим оборудованьям в ходе научно-исследовательской и педагогической деятельности;

5. Достижения ученых и преподавателей университетов и институтов технического направления страны и их внедрение в отечественное производство;

6. Сотрудничество между университетами и институтами технического направления страны в области совместных исследований, обмена студентами, обучения и повышения квалификации преподавателей;

7. Степень подготовки специалистов технического направления и их соответствие требованиям современного трудового рынка;

Научная новизна исследования. В рамках настоящего диссертационного исследования впервые были изучены и исследованы история университетов и институтов технического направления страны, а также процесс подготовки местных кадров в период государственной независимости. Новизна работы заключается в том что в ней:

- обсуждены и разъяснены ключевые вопросы относительно университетов и институтов технического направления в системе образования страны;

- впервые исследован процесс образования новых университетов и институтов технического направления в Таджикистане;

- обсужден развитие материально-технической базы университетов и институтов технического направления Таджикистана;

- определены научно-исследовательские достижения преподавателей университетов и институтов технического направления, их проблемы и перспективы деятельности;

- исследован уровень и результаты научно-образовательных отношений университетов и институтов технического направления Таджикистана с высшими учебными заведениями зарубежных стран;

- обсужден фактическая ситуация, достижения и проблемы, а также процесс подготовки местных кадров в университетах и институтах технического направления.

Теоретическая и практическая значимость научного исследования. Диссертация имеет научно-теоретическое и практическое значение, а ее результаты могут служить в качестве полезного материала для историков, специалистов в области образования, которые изучают историю университетов и институтов технического направления страны в перспективе подготовки специалистов. Результаты исследования могут быть использованы при разработке стандартов, государственных планов и программ по направлению подготовки технических кадров, разработке образовательных программ, специальных курсов и дополнительных учебных материалов в ВУЗах республики. Выводы и рекомендации диссертации полезны для исследования

многих важных вопросов истории образования и науки и системы подготовки специалистов в стране в период независимости.

Степень достоверности результатов. Достоверность результатов исследования заключается в достоверности данных, в достаточном объеме исследованного материала, обработки результатов исследования и достаточного количества публикаций. Выводы и рекомендации представлены на основе научного анализа результатов теоретических и экспериментальных исследований.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности данное диссертация и содержание, научная новизна и ее результаты соответствуют Перечню специальностей ВАК при Президенте Республики Таджикистан по специальности 6D020300 – История (6D020301 – Отечественная история).

Личный вклад соискателя ученой степени заключается в научной разработке и обосновании названия темы, разработке и реализации плана работы, сборе и обработке отраслевых материалов, анализе существующей литературы, анализе состояния подготовки местных кадров и материально-технического и интеллектуального потенциала университетов и институтов технического направления страны.

Апробация диссертации и информация об использовании ее результатов (изложение основных положений диссертации на конференциях, симпозиумах, семинарах и других научных собраниях). Полный текст диссертации был обсужден и рекомендован к защите на заседании кафедры истории таджикского народа исторического факультета Таджикского национального университета (**Решение №11 от 18.06.2024**). Основные положения работы были изложены в двух апрельских конференциях профессорско-преподавательского состава Таджикского национального университета (20 апреля 2011 г., 22 апреля 2012 г.) и в республиканской научно-теоретической конференции «Историческое значение Сессии Верховного Совета Республики Таджикистан в укреплении основ государственной независимости» (Таджикский государственный педагогический университет имени С. Айни, 15 ноября 2022 г.).

Опубликование результатов диссертации. Основное содержание диссертации автор опубликовал в 5 научных статьях, 4 из которых были опубликованы в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объём диссертации. Объём диссертации составляет 172 страниц компьютерного текста и состоит из введения, 2 глав, 6 параграфов, заключения, списка источников и использованной литературы (146 наименований).

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

Во введении обосновывается значимость темы исследования и уровень ее изученности, связь диссертационного исследования с программой (проектом) и научной темой, цели и задачи, предмет, тема, этап, место, продолжительность, теоретико-методологическая основа, исходная база знаний, вопросы защиты,

научная новизна, теоретическая и практическая значимость исследования, достоверность результатов, установлена степень научной и методологической значимости, а также степень соответствия диссертации паспорту научной специальности, указывается личный вклад соискателя ученой степени, одобрение и внедрение результатов, публикация результатов, а также структура и объем диссертации.

Первая глава диссертации – **«Процесс становления и укрепления системы университетов и институтов технического направления Таджикистана в период независимости»** состоит из трех параграфов.

В первом параграфе первой главы диссертации – «Место технических направлений в системе высшего образования страны» освещается история развития технических наук, учебных центров в технической сфере, неразрывные связи между гуманитарными и техническими науками, модели образования, периоды развития и положение технических направлений в системе образования Таджикистана. В диссертации утверждается, что изменения, произошедшие в обществе в конце XX века, не оставили без влияния также и деятельность университетов и систему образования. В связи с этим, в стороне от этих изменений не остались и высшие технические учебные заведения Таджикистана. Новая эпоха требует от каждого специалиста постоянного самосовершенствования, изменения своих знаний и навыков в зависимости от времени и места. В этом контексте в образовательную систему вузов конца 20 – начала 21 века был введен обмен студентами. Будущий специалист готов ко всем новациям данной формы обучения. Именно в этот период количество университетов в мире, особенно в Таджикистане, увеличилось, и каждый университет посмотрел на рынок труда и открыл востребованные специальности, то есть университетская система перешла к новой модели, которую называют 3-й моделью.

Анализы показали, что система образования технических университетов страны соответствует 3-й модели, но некоторые наиболее престижные технические университеты мира уже перешли на 4-ю модель.

В целях укрепления позиций технических знаний в системе высшего образования страны правительство страны разработало и утвердило ряд нормативно-правовых актов. В то же время были приняты меры по поддержке научного потенциала.

В диссертации отмечается, что на основе нормативно-правовых документов вузами и высшими техническими институтами страны разработаны и утверждены государственные стандарты и образовательные планы. Но в этом направлении есть проблемы. По словам профессора Х. В. Одиназода в технических институтах и университетах большая часть учебных часов отводится общественным наукам. Студент – будущий специалист не может изучать основные предметы обучения с учетом ограничения учебного времени. При этом преподавание предметов в институтах и университетах технического направления должно быть конкретизировано с определением объема обучения. К сожалению, подобные проблемы возникают во всех учебных предметах системы высшего образования страны.

Таким образом, в данном параграфе объективно отражается положение технических направлений в системе высшего образования страны с учетом эволюции успешных мировых моделей.

Второй параграф первой главы диссертации – **«Образование новых университетов и институтов технического направления в Таджикистане»** – отражает процесс основания технических университетов и институтов в республике в хронологическом порядке. Республика Таджикистан уделяла особое внимание созданию и организации технических институтов и университетов в период независимости, не очень долгое время, но именно за последние 20 лет было создано несколько университетов и технических институтов. К ним относятся Таджикский технический университет, Таджикский энергетический институт и Исфаринский филиал Таджикского технического университета и другие.

В диссертации говорится, что строительство университетов и технических институтов в различных регионах страны в период бурного развития телекоммуникаций позволило абитуриентам поступать в университеты и институты в городах и районах, близких к месту жительства, а после окончания учебы устраиваться на работу по специальности на промышленные предприятия страны. Создание и строительство высших технических университетов и научно-исследовательских институтов по всей стране улучшило образовательные возможности населения, однако на начальных этапах образовательная среда не была благоприятной, а материально-техническая база и преподавательский состав были не достаточно квалифицированными. Несмотря на эти проблемы, создание высших учебных заведений для технологического развития страны и деятельность подготовленных в них специалистов благоприятны для экономического развития страны.

Таким образом, в этом параграфе наглядно анализируются и обсуждаются проблемы и достижения процесса образования университетов и институтов технического направления страны.

В третьем параграфе первой главы диссертации – **«Развитие материально-технической базы университетов и институтах технического направления Таджикистана»** отмечается, что в начале государственной независимости Правительством страны были осуществлены некоторые меры по улучшению материально-технической базы университетов и институтов и условий обучения студентов. К сожалению гражданская война (1992 -1997) усложнила состояние образования в стране и разрушила хорошие условия обучения в университетах. Почти все учебные пособия в университетах и институтах были уничтожены. Эта неприятная ситуация негативно сказалась на дальнейшей деятельности вузов и уровне приобретения знаний студентами. В то же время в столь сложный и чувствительный период в стране было открыто несколько институтов и университетов, материально-техническая база которых не соответствовала новым стандартам.

В диссертации отмечается, что в 1991–2016 годах все технические вузы страны приняли меры по улучшению своей материально-технической базы и

внесли изменения на основе разработанных программ и планов. От внешнего вида до расширения площади объекта, поставки парт и стульев, компьютеров и принтеров, электронных досок и учебных материалов, технических и полевых лабораторий, технопарков и т.д. Однако анализы показали, что материально-техническая база высших технических учебных заведений республики не является удовлетворительной по сравнению с материально-технической базой технических университетов и институтов некоторых зарубежных стран. В частности, серьезных изменений требует деятельность технопарков. В связи с этим вопросом в 2016 году руководитель управления науки и инноваций Министерства образования и науки страны Хуршед Зиеев заявил, что деятельность технопарков не является удовлетворительной и не отвечает требованиям взаимосвязи между наукой и производством. У нас до сих пор есть проблемы в этой сфере. Для развития технопарков, прежде всего, нужно финансирования. С другой стороны, то, что там производят должно иметь своего покупателя.¹ Конечно, кое-что в этих парках делается, но инновациями это назвать нельзя. В то же время в технических университетах и институтах наблюдается нехватка учебных материалов на государственном языке, например, учебников, методических материалов, материалов для проведения технических и полевых экспериментов в лабораториях в период исследовательских работ.

Таким образом, развитие материально-технической базы технических университетов и институтов страны происходило неравномерно. В начале периода независимости видно разрушение материально-технической базы вузов. С 2005 года материально-техническая база вузов несколько улучшилась.

Вторая глава диссертации – «Роль университетов и институтов технического направления Таджикистана в развитии научно-исследовательской деятельности и подготовке местных кадров» состоит из трех параграфов.

В первом параграфе второй главы диссертации – **«Научно-исследовательские достижения преподавателей вузов и технических институтов»** анализируются и обсуждаются фактические внедрение инновационных достижений в производство, устойчивое развитие общества. Отмечено что позитивное решение актуальных проблем в различных отраслях экономики страны дополняют научно-исследовательскую и инновационную деятельность высших технических учебных заведений страны, способствуют техническому и технологическому совершенствованию реального сектора экономики Республики Таджикистан.

Анализ показал, что научно-технический потенциал предприятия, научных институтов и специальных технических учебных заведений определяется уровнем оснащённости лабораторий, экономическим, кадрово-

¹ Фарзонаи Ф. Паркҳои технологӣ: Аз сухан ба амал гузарем [Матн] / Фарзонаи Ф. // Чумхурият. – 2016. – 1 декабр.

организационными показателями и скоростью вывода готовой продукции на рынок.¹

Следует отметить, что во всех университетах и институтах технического направления страны ведутся научно-исследовательские работы, а результаты исследований ученых и исследователей утверждены патентами и сертификатами. За 25 лет независимости изобретения многих ученых технических институтов и университетов были зарегистрированы в Национальном патентно-информационном центре, а изобретатели получили свидетельства, но на практике большинство этих достижений остаются на бумаге и не реализуются. Президент Республики Таджикистан, уважаемый Эмомали Рахмон в своем очередном послании в Маджлиси Оли Республики Таджикистан от 22 декабря 2016 года отметил, что в это время когда наука и техника развиваются с космической скоростью, инновации и научные инициативы в таджикской науке редко замечаются, талантливые, изобретательные и креативные люди не привлекаются в исследовательские работы в области точных наук, а заказанные темы не адаптируются к нуждам государства. В то же время для выполнения порученных тем и их эффективного использования необходимо пересмотреть финансирование сферы науки, а Правительству следует изучить этот вопрос и принять меры по его регулированию.²

Анализ показали, что количество патентных заявок на изобретения гражданами страны составляло 117 в 2007 году, 113 в 2008 году и 116 в 2009 году.³

Таким образом, несмотря на все научно-исследовательские достижения ученых технических вузов, существуют некоторые проблемы, требующие решения, в их числе высокий возраст профессорско-преподавательского состава, недостаточное финансирование научно-исследовательской работы в технических вузах, а также отсутствие внедрения изобретений ученых в производство, недостаток научно-исследовательских центров отвечающих современным требованиям в данной области.

Во втором параграфе второй главы диссертации – **«Научно-образовательные связи университетов и институтов технического направления Таджикистана с высшими учебными заведениями зарубежных стран»** подробно рассматривается и обсуждается международная деятельность каждого технического университета и института страны. В работе отмечено, что в целях расширения сотрудничества с зарубежными странами в сфере образования и науки по инициативе Правительства Республики Таджикистан и Министерства образования и науки было подписано несколько

¹ Ермолаева, Е.Н. Формирование и оценка научно-технического потенциала предприятия [Текст]: дисс... канд. экон. наук: 08.00.05 / Ермолаева Елена Николаевна. – Новосибирск, 2002. – 187 с.

² Стратегияи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2020 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://ncpi.tj/wp-content/uploads/2020/02/.pdf> (санаи мурочиат: 15.10.2023).

³ Барномаи рушди инноватсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2011-2020 [Манобеи электронӣ]. – Низоми дастрасӣ: <https://maorif.tj/storage/Dokument's/Barnomaho/ba24a74e3d838d8f893a8dd608f28028.pdf> (санаи мурочиат: 27. 12. 2023).

актов, что создало прочную основу для расширения международных связей между университетами и институтами.¹

В диссертации излагается, что, учитывая политическую и социальную ситуацию первого десятилетия независимости, сфера международных связей университетов и институтов технического направления страны не получила заметного развития. Аргументами на этот счет являются те показатели, что в деле обмена студентами, подготовки специалистов в вузах зарубежных стран и повышения квалификации профессорско-преподавательского состава, а также совместных исследований на основе договоров, которые проводились через зарубежный сектор технических институтов и университетов, происходили в очень незначительном количестве. После стабилизации политической ситуации, а точнее после подписания мирных соглашений, более значительные успехи республики во внешней политике положительно сказались на деятельности отечественных институтов и университетов в сфере международной политической коммуникации. Сегодня технические институты и университеты республики сотрудничают с зарубежными вузами в соответствии с законодательством республики.

Таким образом, за 25 лет независимости техническими вузами страны в рамках действующих правовых документов налажены международные связи, а также поэтапно расширены взаимовыгодные научно-технические сотрудничества с техническими институтами зарубежных стран в области высшего профессионального образования. В целях восстановления взаимного сотрудничества в сфере высшего образования, приглашают представителей сторон для участия в конференциях и других установленных соглашениями на взаимовыгодной основе мероприятиях. Во всех сферах международных отношений достижения Технологического университета Таджикистана относительно высокие, по сравнению с другими высшими учебными заведениями страны.

Таким образом, за 25 лет независимости сфера международных связей отечественных высших учебных заведений и технических учреждений время от времени увеличивалась в масштабах нормативно-правовых документов с зарубежными учреждениями высшего профессионального образования. Для возрождения взаимного сотрудничества в сфере высшего образования партнеры старались участвовать в конференциях и других полезных видах сотрудничества. Во всех сферах международных отношений достижения Технического университета Таджикистана превосходят результаты других высших технических учебных заведений.

В третьем параграфе второй главы диссертации «Уровень подготовки местных кадров в технических университетах и институтах» диссертантом отмечается, что школа и образование занимают центральное место в социальной политике Правительства Таджикистана, предпринимаются конкретные шаги по совершенствованию системы образования, соответственно, формированию высококвалифицированной и

¹ Рушди илм ва маориф дар замони истиқлол [Матн]. – Душанбе, 2016. – С.134.

конкурентоспособной рабочей силы. В частности, Основатель и Национальный лидер мира и национального единства, Президент Республики Таджикистан Эмомали Рахмон всегда рассматривал науку и образование как один из приоритетов социальной политики Правительства республики¹. В ближайшем будущем он будет использовать все возможности для того, чтобы Таджикистан стал одной из самых процветающих и передовых стран в области науки и образования, доказав, что таджики действительно являются культурным, образованным и находчивым народом².

За период исследования система подготовки технических специалистов в университетах и институтах страны претерпела изменения. Если вначале подготовка кадров осуществлялась в форме специалистов, аспирантов и докторантов, то в последующие периоды она осуществлялась в форме бакалавров, магистров и PhD-докторантов.

За 25 лет независимости университеты и институты технического направления подготовили десятки тысяч специалистов в различных технических областях. В частности, в 2014 году Технический университет Таджикистана имени М. С. Осими выпустил 3031 студента. Таким образом, и другие университеты и институты технического направления страны уже много лет готовят специалистов.

Согласно точки зрения диссертанта, несмотря на эти достижения, в подготовке инженерно-технических специалистов в университетах и технических вузах страны все еще существует ряд проблем. В частности, ощущается нехватка методических материалов для преподавания специализированных дисциплин в учебном процессе. Существующие учебные материалы также нуждаются в совершенствовании. Согласно анализу экспертов в данной области, в развитых странах мира несколько институтов и экспертов сотрудничают в разработке стандартов, учебных программ и методических материалов для эффективной подготовки инженерно-технических кадров. Однако, к сожалению, подобные исследования отсутствуют в высших технических учебных заведениях республики. В то же время устаревание технического оборудования и его соотношение с международными стандартами прогрессирует с каждым днем. Одним из основных требований к подготовке инженерно-технических кадров является учет количества студентов в лаборатории, года выпуска, технических возможностей лабораторного оборудования и количество студентов в лабораторных аудиториях.

Успешные модели со всего мира - англосаксонская (Великобритания, США, Австралия), азиатская (Китай, Индия, Сингапур и др.) и немецкая (Германия)-эффективны в практике инженерно-технической подготовки. Настало время профессионалам внедрить в своих национальных университетах и технических вузах более полную систему образования, основанную на опыте вышеперечисленных моделей. Таким образом, в данном параграфе подробно анализируются и обсуждаются достижения и проблемы процесса подготовки инженерно-технических специалистов в республике.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

I. Основные научные результаты диссертации

После прочтения, изучения и исследования исследовательских работ, научных книг, статей, архивных материалов, теоретических сравнений, интервью с экспертами и других литературных источников были сделаны следующие выводы:

1. В современный период происходит стремительное формирование технических наук. Несмотря на все это, человечество не удовлетворяется достижениями своего времени и каждый день стремится к новым открытиям, большая часть которых происходит именно в технической отрасли. Известно, что технические науки сформировались на основе фундаментальных наук – математики, физики, химии и биологии, основная цель которых является создание новой научной картины мира. Хотя в этом направлении проделана огромная работа, однако все достигнутое еще недостаточно. Нынешнее состояние этой области вызывает большую тревожность, поскольку большинство экспертов в этой области считают, что мы не только не продвинулись вперед с восьмидесятых годов прошлого века, а даже в некоторых отраслях пошли на спад [2-А];

2. За годы независимости в Республике Таджикистан были предприняты значительные усилия по развитию системы образования и вовлечению граждан в образование в техническом плане. В частности, это разработка и утверждение нормативно-правовых документов, национальных стратегий и программ, открытие университетов и высших технических учебных заведений, а также отечественных филиалов зарубежных технических университетов. В соответствии с этими мерами правительство страны проводит работу по подготовке кадровиков с научными степенями из-за рубежа, а во всех университетах и высших учебных заведениях страны созданы факультеты технического процесса для подготовки технических специалистов. [1-А];

3. В период независимости Правительство страны уделяло особое внимание созданию и организацию деятельности институтов и университетов технического направления в стране. За короткий период времени, точнее, за 25 лет независимости, в Республике Таджикистан было открыто несколько университетов и институтов технического направления. Точнее, к 2016 году их число в стране достигло 9. Это дало возможность абитуриентам учиться в городах и районах, близких к месту своего проживания, когда в стране еще не до конца была решена проблема коммуникационного тупика. В этом контексте промышленные предприятия страны были обеспечены местными специалистами, были достигнуты значительные результаты для развития экономики стран [4-А];

4. Укрепления материально-технической базы институтов и университетов технического направления республики происходила неправомерно. В начальные годы независимости происходило разрушение материально-технической базы ВУЗов. С 2005 года материально-техническая база ВУЗов несколько улучшилось. В частности, поэтапно велась строительство и реконструкция новых зданий, а также был сделан капитальный ремонт учебных

заведений, институты и университеты технического направления были обеспечены техническими оборудованьями, в том числе, компьютерами, принтерами, электронными досками. При этом открытие лабораторий и их оснащение современной техникой электронных библиотек и читальных залов, создание технопарков и привлечение преподавателей и студентов для стажировок и научно-исследовательских работ, строительство и реконструкция общежитий для преподавателей и студентов, а также улучшение условий их жизни являются теми важными мерами, которые были приняты [4-А];

5. Несмотря на меры, принятые правительством республики, в системе образования страны существует ряд проблем, включая несоответствующие стандарты и учебные программы, повторение предметов и исключение профильных предметов из учебного плана, а также повторение специализаций и учебных программ, несоответствие специалистов данной области рыночным требованиям, нехватка по некоторым специальностям специалистов с ученой степенью, что отрицательно влияет на систему подготовки квалифицированных технических специалистов [3-А];

6. В исследуемый период наблюдается нехватка учебных материалов на государственном языке, в том числе учебники и методические материалы. Хотя некоторые преподаваемые предметы за этот период были обеспечены учебными материалами, этого недостаточно. В то же время в лабораториях наблюдается нехватка материалов для полевых испытаний. При этом современные технологии (компьютеры и видеопроекторы) не используются должным образом в учебном процессе. В некоторых случаях они непригодны для использования [2-А];

7. Основной целью создания парков является прежде всего внедрения научных достижений в производство и их реализация на практике. В этом отношении технопарки нуждаются в особом внимании и поддержке. В настоящее время оборудование, имеющееся в технопарках университетов и институтов страны, предназначено только для практики. Для дальнейшего развития технопарков необходимо предоставить им льготы по уплате налогов, таможенных пошлин и банковских кредитов. Такие льготы способствуют внедрению новых технологий и инновационных методов в производстве. Поэтому для эффективной работы технопарков руководителям ВУЗов необходимо создать благоприятные условия и устранить препятствия. В противном случае никакой пользы от создания таких парков не будет;

8. За 25 лет независимости ученые и преподаватели технических институтов и университетов страны, несмотря на проблемы, добились важных достижений. За исследуемый период Правительством Республики были приняты меры по поддержке науки, модернизацию ее отраслей и решение ее важных социально-экономических задач. Укрепление научно-технического потенциала страны как одной из необходимых условий устойчивости экономики и постепенного перехода на инновационный путь развития является из числа стратегических задач государства.

В этом вопросе научно-исследовательские работы и изобретения ученых и преподавателей технических вузов страны в определенной степени способствовали развитию инноваций в республике [6-А];

9. Несмотря на достижения, средний возраст профессоров и кандидатов наук очень высок. В университетах и институтах технического направления мало молодых специалистов с учеными степенями и званиями. Последипломное образование потеряло свое значение в стране, поскольку большинство аспирантов университетов и институтов технического направления не защищали свои диссертации, а лишь получали стипендии, не проводя никакой исследовательскую работу. Кроме того, есть и другая проблема – недостаточное финансирование научно-исследовательских работ, а изобретения ученых в данной области не всегда применяются в производстве. Еще одна проблема, требующая решения, заключается в том, что исследования и деятельность научных центров высших технических учебных заведений несоответствуют современным требованиям. [3-А];

10. Роль и обучение в магистратуре в технических областях все еще останется неясной. Согласно положениям Болонской системы, степень магистра должна быть связующим звеном между знаниями высших университетов и научно-исследовательской деятельностью, однако анализ показывает, что большинство магистров инженерно-технических специальностей не обладают достаточными техническими знаниями. В развитых странах степень магистра используется как поле для реализации интеллектуальных возможностей, то есть в этот период студент делает первые шаги к инновациям, но большинство магистров в этой области не занимаются научными исследованиями;

11. После обретения страной независимости улучшились возможности установления международных связей университетов и институтов технического направления республики с зарубежными техническими вузами. В рамках действующих нормативно-правовых документов их научные связи и взаимовыгодное научно-техническое сотрудничество поэтапно расширяются. В целях установления взаимного сотрудничества в сфере высшего образования, повышения эффективности научно-методической, научно-исследовательской работы, подготовки специалистов и научно-педагогических кадров, обмен студентами подписаны соглашения о сотрудничестве в сфере образования, науки и культуры. На основании этих соглашений стороны используют реальные возможности для обмена учеными и преподавателями, аспирантами, магистрантами и студентами в направлении совершенствования и развития образования, обмен учебно-методической литературой, образовательными планами, научными материалами и приглашают представителей сторон для участия в конференциях и иных мероприятиях для взаимовыгодного сотрудничества. В этом направлении достижения Технологического университета Таджикистана отличаются среди вузов страны своими эффективными результатами [1-А];

12. Существует серьезная разница между знаниями и навыками выпускников университетов и институтов технического направления и

реальностей сферы производства, поскольку на большинстве кафедр технических вузов ощущается нехватка профессиональных преподавателей, а лабораторная база некоторых очень отсталая. По большинству специальностей университетов и институтов технического направления связь с производством не налажена должным образом, что отрицательно сказывается на уровне знаний и навыков выпускников. При этом производственные предприятия совершенно не способствуют подготовке специалистов инженерно-технической области, то есть не дают свои рекомендации вузам и институтам по поводу того, в каком направлении студентам следует совершенствовать свои знания, а какие отрасли уже не нужны для производства. В данном случае соответствующие отраслевые предприятия должны непосредственно участвовать в разработке технических и учебных программ [3-А];

13. Ни один университетов и институтов технического направления Таджикистана не проводил мониторинг трудоустройства своих выпускников. Согласно положениям по рейтингу университетов мира, количество трудоустроенных выпускников и их официальная заработная плата считаются одними из главных условий при оценке рейтинга вуза;

14. Переход на новые технологии осуществляется очень медленно. Большинство преподавателей обучают студентов по старым материалам, из-за чего их техническое мышление отстает. Для совершенствования этого аспекта в системе непрерывного образования ключевую роль играют курсы повышения квалификации преподавателей отрасли в лабораториях мирового уровня. К сожалению, большинство преподавателей технических вузов даже один раз не были за границей для повышения квалификации;

15. Одним из основных условий оценки подготовки инженерно-технических кадров является проведение мониторинг качества образования, учет количества, года выпуска, технических возможностей лабораторного оборудования и количества студентов, имеющих доступ к ним во время лабораторных занятий. Некоторые лаборатории университетов и институтов технического направления до сих пор работают на старых оборудованьях. В этом направлении необходимо уделять больше внимания университетам и институтам технического направления страны. [2-А];

16. Комитет по статистике, Центр стратегических исследований и другие министерства и комитеты должны не только предоставлять текущую и прошлую статистику, но и уметь прогнозировать будущее рынка труда, поскольку большинство технических специальностей повторяются в университетах, что приводит к избыточной подготовке кадров и специалистов одной области, а другие отрасли производства страны остаются без специалистов;

17. При планировании и зачислении абитуриентов в ВУЗ, особенно обучающихся по Президентской квоте и отраслевым квотам, следует учитывать место проживания и экономический и технический потенциал того же региона. Опыт показывает, что подобные вопросы не принимаются во внимание в университетах и институтах технического направления страны. Выпускники по Президентским квотам, которые должны быть трудоустроены в своем

населенном пункте, к сожалению, по причине существования ряда проблем, не могут или не планируют устроиться на работу.

II. Рекомендации по практическому использованию результатов

1. В целях подготовки специалистов техническо-инженерного направления международного уровня должны быть пересмотрены учебные стандарты, программы и специализации университетов и институтов технического направления страны;

2. В целях реализации государственной политики, государственных стратегий и программ в сфере образования в деле подготовки инженерно-технических специалистов необходимо увеличить для абитуриентов количество мест бюджетного обучения в университетах и институтах технического направления;

3. Необходимо уделять внимание гендерным вопросам в технических университетах и институтах страны. Для соблюдения гендерных отношений в инженерно-технических специальностях необходимо повысить пропагандистскую деятельность среди молодых женщин, поскольку с точки зрения психологии деятельность женщин по некоторым специальностям более эффективна, чем деятельность мужчин;

4. Материально-техническая база технических университетов и институтов в зависимости от их специализации, особенно отраслевых лабораторий, должна быть обеспечена новейшим оборудованием;

5. В зависимости от национальных интересов, специалисты с учеными степенями или учеными званиями, которые не могут быть подготовлены в Таджикистане, должны быть подготовлены за рубежом;

6. Необходимо пересмотреть уровень магистерских программ в университетах и технических институтах. Его следует разделить на две группы, т.е. первая группа – это один год обучения без научных исследований, а вторая группа должна быть двухлетней с научно исследовательской работой;

7. Пришло время принять закон об инженерной профессии в Республике Таджикистан, поскольку опыт развитых стран показал, что такие законы регулируют способы и методы обучения, сферу деятельности и правила работы инженера, стимулируя таким образом соответствие требованиям трудового рынка. Кроме того, такие законы не возлагают ответственность за подготовку инженерно-технических кадров только на университеты и институты, а государственные и частные производственные предприятия также способствуют подготовке кадров;

8. В целях повышения качества образования и обеспечения учащихся дополнительными учебными материалами, особенно учебниками, следует издавать их в большом тираже.

9. Было бы хорошо, если бы успешные мировые модели, например, так называемая четвертая модель, были экспериментированы в некоторых университетах и институтах технического направления республики. Это связано с тем, что в университетах такого типа реализуются особые системы управления, в которых очень успешно используются знания, образование,

бизнес и виртуальный мир. По мнению исследователей, будущие специалисты должны не только обладать отличными профессиональными навыками, но и уметь находить позиции в виртуальном мире, которые в научной терминологии называются пользователями технологии блокчейн.

ПУБЛИКАЦИИ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ ПО ТЕМЕ ДИССЕРТАЦИИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых журналах ВАК при Президенте Республики Таджикистан и ВАК Министерства образования и науки Российской Федерации:

[1-А]. Холов Ш. И. Международное сотрудничество Института технологий и инновационного менеджмента города Куляб (на таджикском) [Текст] / Ш.И. Холов // Вестник ТНУ. – Душанбе, 2018. – №5. - С.83-86.

[2-А]. Холов Ш. И. Роль Горно-металлургического института Таджикистана в подготовке специалистов в области горной металлообработки в годы независимости (на таджикском) [Текст] / Ш.И. Холов // Вестник ТНУ. – Душанбе, 2019. – №1. - С.140-142.

[3-А]. Холов, Ш. И. Роль технических вузов Таджикистана в подготовке специалистов отрасли промышленности (на таджикском) [Текст] / Ш.И. Холов // Вестник ТНУ. – Душанбе, 2019. – №5. - С.50-53.

[4-А]. Расулиён К., Холов Ш. Х. Образование технических университетов и институтов в Республике Таджикистан (на таджикском) [Текст] / К. Расулиян, Ш.И. Холов // Вестник Педагогического университета. – Душанбе, 2023. – №6 (107). - С. 200-210.

II. Научные статьи, опубликованные в других изданиях:

[5-А]. Холов, Ш. И. Эмомали Рахмон, основатель мира между таджиками (на таджикском) [Текст] / Ш.И. Холов // Материалы республиканской научно-теоретической конференции молодых ученых ТНУ на тему «Миротворческая школа лидера нации – наставление для молодежи за светлое настоящее и будущее». Посвященный 20-летию народного единства и Году молодежи, г. Душанбе, 18-19 мая 2017 г. – Душанбе, 2017. – С. 15-17.

[6-А]. Холов, Ш. И. Образование технических университетов в Таджикистане в годы государственной независимости (на таджикском) [Текст] / Ш.И. Холов // Материалы республиканской научно-теоретической конференции «Государственная независимость: судьбоносный этап в истории таджикского народа (к 30-летию государственной независимости Республики Таджикистан)». ТГПУ имени С. Айни, г. Душанбе, 4 сентября 2021. – Душанбе, 2021. – С. 384-395.

[7-А]. Холов, Ш. И. XVI Сессия Верховного Совета и развитие технических университетов Таджикистана (на таджикском) [Текст] / Ш.И. Холов // Материалы республиканской научно-теоретической конференции «Историческое значение сессии Верховного Совета Республики Таджикистан в укреплении основ государственной независимости». ТГПУ имени С. Айни, г. Душанбе, 15 ноября 2022 г. – Душанбе 2022 г. - С.244-247.

[8-А]. Холов, Ш. И. Развитие научно-исследовательской деятельности в технических университетах в 2010-2020 гг. (на таджикском) [Текст] / Ш. И. Холов // Материалы научно-практической конференции профессоров и преподавателей, докторантов, магистрантов и студентов вузов, посвященной Дню таджикской науки, 20-летию изучения и развития естественных, точных и математических наук в сфере науки и образования (2020-2040 гг.), Годы

промышленного развития (2022-2026 гг.) и 30-летие 16-й сессии Верховного Совета Республики Таджикистан. ТГПУ имени С. Айни, ш. Душанбе, 14-19 апреля 2022 г. – Душанбе, 2022 г. – С. 220–225.

АННОТАТСИЯ

ба диссертатсияи Холов Шерали Ибодуллоевич дар мавзуи «Саҳми донишгоҳҳои равияи техникии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар тайёр намудани кадрҳо (солҳои 1991–2016)»

Калидвожаҳо: Донишгоҳ, донишкадаҳо, низоми маориф, илм, таълим, равияҳои техникӣ, пойгоҳи моддӣ-техникӣ, корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ, равобити байналмилалӣ, табодули донишҷӯёну омӯзгорон, кадрҳои маҳаллӣ.

Рисолаи диссертатсионии мазкур ҳамчун таҳқиқоти ягона дар илми таърихнигории ватанӣ ба ҳисоб меравад. Мақсади таҳқиқот таҳлилу баррасии паҳлуҳои мухталифи таърихи донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникӣ ва вазъи омода кардани мутахассисони соҳаҳои муҳандисӣ-техникӣ дар 25 сол (1991–2016)-и замони соҳибистиқлолии Ҷумҳурии Тоҷикистон доништа мешавад. Навгонии диссертатсияи мазкур дар ҳулоса ва пешниҳоди муаллиф дарҷ гардидааст, ки барои воқеъбинона баҳо додани сатҳу сифати омода кардани мутахассисони равияҳои техникӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникии кишвар мусоидат менамояд.

Муаллиф зимни таҳқиқи мавзӯи ҷойгоҳи равияҳои техникӣ дар низоми таҳсилоти олии кишвар, таъсиси донишгоҳу донишкадаҳои нави техникӣ, таҳаввулоти пойгоҳи моддӣ-техникӣ, дастовардҳои илмӣ-таҳқиқотии устодони донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ, равобити илмӣ-таълимии донишгоҳу донишкадаҳои техникии Тоҷикистон бо муассисаҳои таҳсилоти олии кишварҳои хориҷӣ ва сатҳи омода намудани кадрҳои маҳаллӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникро аз лиҳози назариявӣ ва амалӣ таҳқиқ кардааст.

Рисола аҳаммияти илмӣ-назариявӣ ва амалӣ дошта, натиҷаҳои он дар корҳои илмӣ муаррихон, мутахассисони соҳаи маориф ва донишгоҳу донишкадаҳои равияи техникии кишвар мавриди истифода қарор гирад. Натиҷаи таҳқиқотро метавон барои таҳияи стандартҳо, нақшаи барномаҳои давлатӣ дар самти оmodасозии кадрҳои техникӣ, таҳияи барномаҳои таълимӣ, курсҳои махсус ва маводди иловагии омӯзиш дар макотиби олии ҷумҳурӣ мавриди истифода қарор дод. Ҳулоса ва тавсияҳои диссертатсия барои таҳқиқи бисёр масъалаҳои мубрами таърихи маориф ва илми кишвар дар замони истиқлол ва низоми оmodасозии мутахассисон муфид мебошанд.

Диссертант дар таҳқиқи масоили мазкур ба ҳулосае расидааст, ки навгонӣ, ҳулоса ва пешниҳоди таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад боиси ҷорӣ намудани моделҳои муваффақи таълимӣ дар донишгоҳу донишкадаҳои техникӣ гардад. Ҳамзамон, роҳҳои баланд бардоштани сифати таҳсилот, беҳтар кардани пойгоҳи моддӣ-техникӣ, самаранокии корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва истифодаи воқеии таҷрибаи марказҳои илмиву таълимии кишварҳои хориҷӣ нишон дода шудааст. Дар рисола дарҷ гардидааст, ки истифодаи босамари технологияи навин ва такмили ихтисоси омӯзгорони соҳа боиси рушди тафаккури техникии донишҷӯён мегарданд. Инчунин, равобити ихтисосҳои донишгоҳҳои техникӣ бо истеҳсолот дар омода кардани мутахассисон самарали буд мебахсад.

АННОТАЦИЯ

на диссертацию Холова Шерали Ибодуллоевича на тему «**Вклад вузов технического направления Республики Таджикистан в подготовке специалистов (1991–2016 гг.)**»

Ключевые слова: университет, институты, система образования, наука, образование, технические направления, материально-техническая база, научно-исследовательские работы, международные связи, обмен студентами и преподавателями, местные кадры.

Настоящая диссертационная работа считается уникальным исследованием в отечественной историографии. Цель исследования – проанализировать и рассмотреть различные аспекты истории университетов и институтов технического направления и состояние подготовки инженерно-технических специалистов за 25 лет (1991-2016 гг.) независимости Республики Таджикистан. Новизна работы заключается в выводе и предложении автора, которые помогают реально оценить уровень и качество подготовки специалистов технических направлений в вузах страны.

Автор с теоретической и практической точки зрения рассматривает роль и место технических направлений в системе высшего образования страны, основания новых университетов и институтов технического направления, их развития материально-технической базы, научно-исследовательские достижения преподавателей технических вузов, научно-образовательную деятельность, связи университетов и институтов технического направления Таджикистана с высшими учебными заведениями зарубежных стран и уровень подготовки местных кадров в технических университетах и институтах.

Диссертация имеет научно-теоретическое и практическое значение, а его результаты должны быть использованы в научных трудах историков, специалистов в области образования и деятельности университетов и технических институтов страны. Также, результаты исследования могут быть использованы при разработке стандартов, государственных планов и программ по направлению подготовки технических кадров, разработке образовательных программ, специальных курсов и дополнительных учебных материалов в вузах республики. Выводы и рекомендации автора работы полезны для исследования многих важных вопросов истории образования и науки страны в годы независимости, особенно при исследовании системы подготовки специалистов.

Исследуя вопросы по теме, диссертант пришел к заключению, что новизна, выводы и рекомендации данного диссертационного исследования могут привести к внедрению успешных образовательных моделей в университетах и институтах технического профиля страны. Кроме того, указаны пути повышения качества образования, улучшения материально-технической базы, эффективности научно-исследовательской работы и реального использования опыта научно-образовательных центров зарубежных стран. В диссертации утверждается, что эффективное использование новых технологий и повышение квалификации преподавателей в данной области приводят к развитию технических знаний студентов. Также, постоянная взаимосвязь специализаций технических вузов с производством может быть полезным при подготовке специалистов.

ANNOTATION

on the dissertation of Kholov Sherali Ibodulloevich on the topic “**The contribution of technical universities of the Republic of Tajikistan in the training of specialists (1991–2016)**”

Keywords: university, institutes, education system, science, education, technical areas, material and technical base, research work, international relations, exchange of students and teachers, local personnel.

In the field of domestic historiography, this dissertation is regarded as a singular research. The goal of the research is to examine and evaluate several facets of the development of technical colleges and universities as well as the condition of engineering and technical specialist education throughout the Republic of Tajikistan's 25 years of independence (1991–2016). The work's innovation is in the author's conclusion and recommendation, which support a realistic evaluation of the caliber and extent of technical area experts' training provided by the nation's institutions.

From a theoretical and practical standpoint, the author looks at the function and position of technical areas in the nation's higher education system, the establishment of new technical institutes and universities, the growth of their faculty's research accomplishments, scientific and instructional endeavors, the relationships between Tajikistan's technical institutes and universities and foreign higher education establishments, and the quality of local staff training at these institutions.

The dissertation has theoretical, scientific, and practical value, and the findings ought to be incorporated into the scientific publications of historians, experts in the field of education, as well as national universities and technical institutions. The study's findings can also be applied to the creation of standards, official plans, and initiatives for technical people training, educational curriculum development, specialized courses, and supplementary resources for republican institutions. The work's author's conclusions and suggestions help research a variety of significant topics related to the nation's scientific and educational history throughout its years of independence, particularly when examining the system for producing experts.

After looking into the topic, the dissertation's author concluded that the unique ideas, findings, and suggestions of this research can result in the implementation of effective instructional methods in the nation's technical colleges and universities. Additionally, strategies for raising educational standards, strengthening the scientific and material foundation, enhancing research productivity, and effectively using the expertise of international scientific and educational institutions are suggested. The dissertation makes the case that students' acquisition of technical knowledge is a direct result of instructors' professional development in this area and their efficient application of new technologies. Additionally, the ongoing connection between technical colleges' specializations and industry might aid in the training of professionals.